

“GAZİPAŞA DİLLERE DESTAN” ADLI ESERDEN “DERLEME SÖZLÜĞÜ”NE KATKILAR

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI*

Özet

Ağızlar, teknolojik gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla standart dilin baskın etkinliğinde kaybolmakta ve söz varlıkları gün geçtikçe yok olmaktadır. Bu durum ağız çalışmalarında planlı ve hızlı bir şekilde uzmanlar tarafından yapılacak derleme çalışmalarının aciliyetini ortaya koymaktadır. Yapılacak çalışmalarda metin derlemeleriyle yetinilmemeli, çalışılan yörenin söz varlığı da tek tek ortaya çıkarılmalıdır.

Anadolu ve Rumeli ağızlarının söz varlığıyla ilgili en kapsamlı çalışma Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yayımlanan Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (DS) ’dür. Bu eser, söz varlığı derlemeleri için en önemli kriterdir. Dolayısıyla bu hususta yayımlanan çalışmalar hep DS’ye katkı mahiyetindedir. Bu çalışmada Gazipaşa (Antalya) ağzının yerel söz varlığıyla yazılmış şiirlerden oluşan Gazipaşa Dillere Destan adlı eserden yola çıkarak DS’ye katkı yapmak amaçlandı.

Anahtar Kelimeler

Ağız Araştırmaları, Derleme Sözlüğü, Antalya Gazipaşa Ağzı, Gazipaşa Dillere Destan.

CONTRIBUTIONS FROM THE WORK CALLED “GAZİPAŞA DİLLERE DESTAN” TO “THE DICTIONARY OF COMPILATION”

Abstract

Dialects gradually disappear under the oppressive influence of the standard language with the proliferation of technological advancements and mass media and their vocabulary heritages fade away day by day. This condition asserts the urgent need for compilation studies which are to be done by linguists as soon as possible. Text compilations are not sufficient on their own in the aforementioned studies, but the words in the local vocabulary heritage should be resurrected one by one.

The most comprehensive and sophisticated study ever to be done over the vocabulary heritage of the Anatolian and Rumeli dialects is the Dictionary of Compilation from the Public Dialect in Turkey published by Turkish Language Association (Türk Dil Kurumu). This work is the criterion for vocabulary compilation studies of any kind. Therefore, all works published

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Elemanı, fatihnumankb@gmail.com.

in this realm are just contributions to the Dictionary of Compilation of Turkish Language Association. In this study, it is aimed to make a contribution to the Dictionary of Compilation from the work called 'Gazipaşa Dillere Destan', which comprises poems containing local Gazipaşa (Antalya) dialectal words.

•

Key Words

Researches of dialects, Dictionary of Compilation, dialect of Antalya Gazipaşa, Gazipaşa Dillere Destan.

A. GİRİŞ

a) Ağızların Söz Varlığı Açısından Önemi

Türkçe; uzun geçmişi, doğudan batıya yayıldığı geniş coğrafya ve çeşitli dillerle ilişkisi itibariyle tarihî, çağdaş çok sayıda lehçe ve ağıza sahiptir. Türkçenin tarihî dönemlerindeki ağızlarının birçoğu canlı bir varlık olan dilin doğal gelişimi sonucu kayıt altına alınmadan unutulup gitmiştir. Unutulup giden ağızlarla birlikte ataların yüzyıllar boyu biriktirmiş oldukları bilgiler ve hayat tecrübeleri bizlere ulaşmadan tarihin derinliklerine gömülmüştür.

Geçmişte ağızların ölümü dilin doğal gelişimi sonucu gerçekleşirken günümüz için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Teknolojik imkânlardan yararlanma, kitle iletişim araçlarının günlük hayatımızın her anını etkilemesi, şehirleşme oranının hızla artmış olması, zorunlu eğitim ve okuma-yazma bilmeyenler için kurslar açılması gibi gelişmelerle okuma-yazma oranının artması, eğitim seviyesinin yükselmesi gibi nedenlere bağlı olarak Türkçenin zenginliği kabul edilen ağızlar standart dilin bünyesinde hızlı bir şekilde kaybolmaktadır. Leyla Karahan ağızlar aleyhine gelişen bu durumu ve ağızların zaman karşısındaki dirençsizliğini şöyle ifade etmektedir:

Ağız coğrafyamızda daha incelenmemiş, burada zikredemediğimiz birçok ağız bulunmaktadır. Hızla değişen ve gelişen dünyada eğitim, iletişim, ekonomik ve sosyal şartlar, ağızları yazı dili doğrultusunda yavaş yavaş değiştirmekte ve karakterlerinden uzaklaştırmaktadır. Bugün bir yöredeki ağız özelliklerinden bir kısmının, 30-40 yaşın altındakilerde azalması veya yok olması ağızların zamana ve şartlara ne kadar dayanıksız olduğunu göstermektedir. (Karahan 1997: 26).

Ağızların zamana ve şartlara karşı dayanıksız olma özelliği söz varlığı (yöresel kelimeler, deyimler, atasözleri, dualar, beddualar vs.) derlemelerinde açıkça görülmektedir. Bir ağzın fonetik veya morfolojik özelliklerini yörede yaşayan insanların birçoğu -gençler de dâhil olmak üzere- benzer bir şekilde yansıtabilir. Fakat ağızların söz varlığı çeşitli nedenlere bağlı olarak (yaş farkı, hayat tecrübesi, görgü, sağlık durumu vb.) kişiden kişiye değişmektedir. Dolayısıyla bir yörenin söz varlığıyla ilgili zengin bir hafızaya kimlerin sahip olduğunu kestirmek güçtür. Sonuçta kaybedilen her insan, Türkçenin söz varlığı için çok büyük bir kayıp olabilir.

Bir yörede sürekli veya belirli bir süre yaşamış olan her insan o yörenin söz varlığı için kaynak kişidir. Kaynak kişilerde aranan şartlardan okur-yazar olmama, yaşadığı bölgeyi terk etmemiş olma, ağız özelliklerini koruyor olma ve cinsiyet gibi şartlar (Demir 1998), ağız araştırmalarında fonetik ve morfolojik incelemeler için birinci derecede öneme sahiptir. Söz varlığı derlemelerinde bu şartlar esnetilebilmektedir.¹

Zaman ve değişen hayat şartlarının etkisiyle unutilan/unutulmaya yüz tutan söz varlığındaki kayıpları önlemede ağız sözlüklerinin önemi çok büyüktür. Ağız sözlüğü, belirli bir bölgede konuşulan yazı dilinde yer almayan yahut anlam farklılığı olan kelimelerin sözlüğüdür (Akar 2009: 4). Kâşgarlı Mahmut'un Türk boylarını tek tek gezip onlardan kelimeler derleyerek oluşturduğu *Dîvânu Lüğâti't-Türk* adlı eseri "diyalektik bir sözlük" kabul edilir (Caferoğlu 2001 C II: 187). Bir başka deyişle *Dîvânu Lüğâti't-Türk*, Türkçenin ilk ağız sözlüğüdür. Tarihî dönemlerde yazı dili ile konuşma dilinin sınırları kesin çizgilerle birbirinden ayrılmadığı için o dönemlerde hazırlanan sözlüklerde standart dilin yanında ağızlardan da kelimeler bulunmaktadır. Bu durumda tarihî dönemlerde hazırlanmış sözlüklerin söz varlığı ve hazırlanışını göz önünde bulundurarak Türk dilinin sözlük tarihinin aynı zamanda ağız sözlüğü tarihi olduğu söylenebilir (Akar 2009: 4).

b) Türkiye'de Söz Varlığı Derleme Çalışmalarına Genel Bir Bakış

Türkiye Türkçesinin ağız sözlüğü çalışmalarında 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (Türk Dil Kurumu)'nin faaliyetleri birinci derecede rol oynamaktadır. Cemiyetin kuruluşundan sonra yayımlanan sözlük niteliğindeki ilk eser *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* (I ve II. cilt 1934)'dir. *Tarama Dergisi*'nin içeriğini öğretmenler, devlet memurları ve gönüllüler tarafından halk ağızlarından derlenmiş ve eski eserlerden taranmış malzemeler oluşturur. Daha sonra bu dergide bulunan ve eski eserlerin taranmasıyla elde edilen, halk ağzı ürünü olmayan malzeme ayıklanıp *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* yayımlanmıştır. *Derleme Dergisi*, yazı dilinde bulunmayan, sadece halk ağzından derlenmiş 153.304 fişe dayanan bir ağız sözlüğüdür. 1932-1934 yılları arasında derlenen malzeme 1939-1957 yılları arasında 5 cilt olarak yayımlanmıştır. 1963-1982 yılları arasında ise 12 ciltlik *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* yayımlanmıştır. *Derleme Sözlüğü*

¹ Ağızların söz varlığı derlemelerinde yararlanılabilecek kaynak kişilerin özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Demir, Nurettin; Eker, Süer (2012), "Ankara Ağızları Sözlüğü Örneğinde Ağız Sözlükçülüğü Hakkında Bazı Tespitler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 2010/2, Ankara: 90-102.

(DS), 1932-1934 ve 1952-1959 yılları arasında halk ağızlarından derlenmiş 600.000'den fazla fişe dayanmaktadır. Derleme Sözlüğü, Derleme Dergisi'nde bulunan malzemeyi de içermektedir (DS 1993 C I: IX-X; Korkmaz, 2000).

Türk Dil Kurumunun ağız sözlükçülüğü açısından yaptığı son çalışmalar arasında genel ağ ortamında yayınladığı *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü* (TTAS) bulunmaktadır. Bu sözlük, DS'de ve TDK tarafından yayımlanan diğer ağız çalışmalarında yer alan söz varlığını içermektedir. Genel ağ ortamında hazırlanan bu sözlüğün de Türkiye Türkçesinin ağızlarını tam olarak yansıttığı söylenemez. Mustafa Toker bu hususta şunları belirtmektedir:

Anadolu'nun değişik ağızlarından, genel ağıdaki Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde yer almayan pek çok kelime tespit edilmektedir. TDK tarafından yayımlanmayan çalışmalardaki kelime hazinesinin de bu veri tabanına yüklenmesi, sözlüğün daha kapsamlı hâle gelmesini sağlayacaktır. Ancak bu bile sözlüğü "tam" diyebileceğimiz bir seviyeye taşımayacaktır. Zira Anadolu'nun dört bir yanında hâlâ birileri tarafından keşfedilmeyi bekleyen kelimeler olacaktır. (Toker 2011: 1232-1233)

Ağızların söz varlığını derleme işi sadece TDK'nin faaliyetleriyle sınırlı kalmamıştır. Anadolu ve Rumeli ağızlarının derleme ve inceleme çalışmaları yabancı Türkologlar sayesinde 1860'lı yıllara kadar götürülebilmektedir. 1940'lı yıllardan sonra Ahmet Caferoğlu'yla başlayan yerli araştırmacılar dönemiyle birlikte Türkiye'de ağız çalışmaları büyük bir ivme kazanmıştır (Gülensoy 1999: 16; Korkmaz 2000: 7). Bu tarihlerden sonra ağız sözlüğü sayılabilecek veya en büyük ağız sözlüğü olan DS'ye katkı mahiyetinde çok sayıda kitap ve makale yayımlanmış², lisansüstü çalışmalar yapılmıştır. Her geçen gün bu konuyla ilgili yeni çalışmalar yayımlanmaya devam etmektedir.

Türkiye'de her geçen gün yeni yeni ağız çalışmaları yapılmakta ve yayımlanmaktadır. Buna rağmen hâlâ pek çok coğrafyanın ağız araştırmalarına ihtiyaç duyduğunu söyleyebiliriz. Antalya'nın Gazipaşa yöresi de bu coğrafyalardan birisidir. DS'ye gönderilen fişler incelendiğinde Gazipaşa'dan sadece 50 fiş olduğu görülecektir (DS 1993 C I: XXIV). Bu veri ilçenin ağız çalışmaları için bakir bir bölge olduğunu göstermektedir. İlçenin aynı zamanda dışarıdan hiç göç almayan ve Yörük-Türkmen kültürünün hâkim olduğu, kıyı

² Ağız sözlüğü olarak Türkiye'de yayımlanmış kitap ve makalelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Büyükakkaş, Ahmet(2009), "Türkiye Türkçesi Ağız Sözlükleri Üzerine Bir Deneme", *Turkish Studies*, Volume4/4, Erzincan: 184-195.

şehri olmasına rağmen turizmin etkisinden uzak bir bölge olması onun önemini bir kat daha arttırmaktadır.

c) Gazipaşa Ağızı Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Bu Çalışmaların Değerlendirilmesi

Şimdiye kadar Gazipaşa ağızını fonetik ve morfolojik açıdan inceleyen iki çalışma yapılmıştır. İlk çalışma 2011 yılında Mehmet Dursun Erdem ve Ramazan Bölük tarafından yapılan *Antalya ve Yöresi Ağızları*'dır. Bu çalışmada Gazipaşa'yı temsilen değişik köylerden derlenmiş 13 metin bulunmaktadır. Antalya'nın tamamını kapsayacak pek çok metne yer verilen çalışmada ayrıntılı olarak fonetik ve morfolojik incelemeler yapılmıştır. Bu eserin en önemli eksiği metinlerde geçen sözcüklerden oluşan bir sözlük hazırlanmamış olmasıdır.

İkinci çalışma ise 2013 yılında Fatih Numan Küçükbalı tarafından hazırlanan *Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağızı (GKA)* adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezidir. GKA'da beş köyden derlenmiş çok sayıda metin yer almış, bu metinlerin fonetik, morfolojik incelemeleri yapılmış ve derlenen metinlerin sözlüğü hazırlanmıştır.

Bu iki çalışmadan başka Gazipaşa ağızının söz varlığıyla ilgili gönüllü araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. 2008'de emekli öğretmen Hikmet Özkaya tarafından hazırlanan *Toroslar Bölgesi Yerel Konuşma Dili Resimli Türkçe Sözlük (TBRTS)* bu çalışmalardan birisidir. TBRTS'de Gazipaşa'dan derlenmiş 800'e yakın kelime bulunmaktadır. Eserde bazı kelimelerin fotoğraflarla desteklenmesi esere ayrı bir değer katmıştır. Bir diğeri Hasan Ali Görgülü'nün 2009 yılında yayımladığı *Gazipaşa Yöresi Ağızı Açıklamalı Türkçe Sözlük (GYATS)* adlı çalışmadır. Eserde Türkçe Sözlük (TDK 1988) temel alınarak tespit edilmiş, standart dilde bulunmayan 1474 söz bulunmaktadır (Görgülü 2009: 12). Bunlara ilaveten doğrudan Gazipaşa'yla ilgili olmasa da söz varlığı bakımından aralarında büyük benzerlik bulunan Alanya ağızıyla ilgili bir çalışmayı da zikretmek gerekir. Tevfik Hacıhamdioğlu tarafından *Alanya Folkloru (AF)* adı altında 1982, 1983 ve 1985 yıllarında üç sayı olarak yayımlanan çalışmanın birinci sayısı yöresel kelimelere, ikinci sayısı deyimlere ve üçüncü sayısı da dualar, beddualar, atasözlerine ayrılmıştır.

Gönüllülerin yapmış olduğu bu çalışmalarda, ağız sözlüğü hazırlama kriterleri açısından değerlendirildiğinde pek çok eksiklik göze çarpmaktadır.³

³ Ağız sözlüğü hazırlamada kullanılan yöntemler için ve hazırlanan sözlüklerdeki eksikliklerin değerlendirilmesi hususunda ayrıntılı bilgi için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Akar, Ali (2009), "Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar I", *Turkish Studies*, Volume 4/4, Summer, S. 17, s.

Çalışmalarda yöre ağzında fonolojik değere sahip kapalı /e/ (è) ve nazal /n/ (ñ) seslerinin gösterilememesi ve derlenen malzemenin belirgin bir şekilde standart dilin etkisiyle yazıya geçirilmiş olması en önemli eksikliklerdendir. Ayrıca madde başları yeterince açıklanamamış; deyim, atasözü dua, beddua gibi söz varlığına-Alanya Folkloru hariç- neredeyse hiç yer verilmemiştir. Araştırmacılar için uzmanı olmadığı için bu eksiklikler doğal karşılanmalıdır.

d) “Gazipaşa Dillere Destan” Adlı Eser ve İnceleme Yöntemi

2012 yılında Gazipaşa ağzının söz varlığıyla ilgili *Gazipaşa Dillere Destan* adını taşıyan önemli bir eser daha yayımlanmıştır. Eserin yazarı Ali Yıldız 1968 yılından bu yana Gazipaşa’yı köy köy dolaşarak türlü ortamlarda (çift-çubuk işleri, harman yerleri, göç yolları, ölümler, mevlitler, düğünler, kavgalar, kadın tartışmaları vb.) yöre halkından yaklaşık 2500 civarında standart dilde kullanılmayan söz derlemiş, daha sonra derlediği malzemeyi 500 dörtlükten oluşan büyük bir şiir hâline getirmiştir (Yıldız 2012: III).

Gazipaşa Dillere Destan adlı eser esasen bir sözlük değil; yerel ağzın söz varlığıyla yazılmış bir şiir kitabıdır. Eserde derlenen malzemenin dörtlülük hâlinde sunulması malzemenin metin içinde kullanılması açısından önemlidir. Ancak nesir yerine manzum olması ve yazarın birçok dörtlükte aynı kavram alanına giren söz varlığını art arda sıralaması (*Bi dıki, biseğel, bi boy, bi hapaz, / İkiçik, şuncağız, bi tutam, bi pataz, /Bi kulaç, bir en, bi direm, biraz, /Bir’in sülalesi ne kadar çokmuş. /105*) metin hususunun göz ardı edildiğini göstermektedir. Bunun yanında “*Atağzı iriden iri örümcek, /Böğü sokucudur, kuyruklu akrep, /Diligızıl tavanlarda dolaşır hep, /Örümceğe ağı ne güzel uymuş. /71 (atağzı: büyük, iri örümcek; kuyruklu: akrep)*” şeklinde düzenlenen dörtlülüklerde bazı kelimelerin tam karşılıklarının verilmesi esere kısmen de olsa manzum bir ağız sözlüğü hüviyeti kazandırmıştır.

Gazipaşa Dillere Destan adlı eser DS’de geçmeyen çok sayıda söz varlığı içermektedir. Bu gerçek, çalışmanın tetikleyicisi olmuştur. Öncelikle adı geçen eserden DS’de hiç geçmeyen ve anlamı eksik ya da farklı olan söz varlığı tespit edildi. DS’de bulunup da Gazipaşa’da kullanıldığı belirtilmeyen kelimeler incelemenin dışında tutuldu. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi Gazipaşa’dan DS’ye sadece 50 fiş gönderilmesi ve incelediğimiz eserde de

1-11; Akar, Ali (2009), “Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar II”, Turkish Studies, Volume 4/8, Fall, s. 216-224; Demir, Nurettin (1999), “Ağız Sözlükçülüğü”, Kebikeç, S. 7-8, s. 67-75; Gökter, Bilge (2010), Sözlükbilim Temelinde Türkiye’de Ağız Sözlükçülüğü (İlke ve Yöntemler). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

standart dilde kullanılmayan 2500'e yakın kelime, deyim vs. olması çalışmanın hacmini kat kat arttıracaktı.

Ayrıca bu eserde kullanılan yerel birçok kelime söyleyiş özellikleri dikkate alınmadan yazıya aktarıldığı için bu çalışmaya konu olan söz varlığı yeniden derleme yoluna gidildi. Böylece söylenişleri ve varsa varyantları çeviri yazı işaretleriyle⁴ parantez içinde madde başının hemen devamında verildi. Gerek duyulan yerlerde yine yöreden derlenen örnek cümleler kullanıldı. Her madde başının geçtiği dörtlük örnek olarak alındı ve dörtlüklerde geçen, standart dilde kullanılmayan kelimelerin anlamları dipnotlar şeklinde verildi. Yer adları madde başı olarak alınmayıp dipnotlarda açıklandı. Bazı madde başlarında ses değişiklikleri ve alındıkları diller gösterildi. Ayrıca madde başı olarak alınan söz varlığı, yöreyle ilgili daha önce yayımlanmış *Alanya Folkloru I-II-III (AF I-II-III)*, *Toroslar Bölgesi Yerel Konuşma Dili Resimli Türkçe Sözlük (TBRTS)*, *Gazipaşa Yöresi Ağzı Açıklamalı Türkçe Sözlük (GYATS)* adlı kitaplar ve *Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağzı (GKA)* adlı yüksek lisans teziyle karşılaştırıldı. Eğer söz konusu malzeme, daha önce bu çalışmalarda kayıt altına alınmışsa madde başlarındaki açıklamaların sonunda hangi çalışmada geçmişse o eserin kısaltması parantez içinde verildi. Tespit edilebilen ölçüde bitki ve hayvan adlarının Latince karşılıkları gösterilmeye çalışıldı.

İncelemeye alınan söz varlığı *Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Sözler ve Derleme Sözlüğü'nde Bulunan Fakat Anlamı Eksik ya da Farklı Olan Sözler* şeklinde iki ana başlık altında toplandı.

⁴ Bu makalede aşağıdaki çeviri yazı işaretleri kullanılmıştır:

- : Kendisinden önceki ünlünün uzun olduğunu gösterir.
- Ç Patlayıcı, yarı tonlu (c-ç/ arası) dış eti ünsüzü.
- é Kapalı /e/ (/e/-i/ arası) ünlüsü.
- ş Erimek üzere olan /ğ/ ünsüzü.
- ğ Süreksiz, tonlu, art damak ünsüzü.
- h Erimek üzere olan /h/ ünsüzü.
- ķ Patlayıcı, tonsuz, art damak ünsüzü.
- Ķ Süreksiz, yarı tonlu (k-ğ arası) art damak ünsüzü.
- K Süreksiz, yarı tonlu (/k/-g/ arası) ön damak ünsüzü.
- ñ Tonlu, genizsi /n/ ünsüzü (nazal /n/).
- P Süreksiz, yarı tonlu (/p/-b/ arası) bir ünsüz.
- T Süreksiz, yarı tonlu (/t/-d/ arası) dış eti ünsüzü.
- v Erimek üzere olan /v/ ünsüzü.
- y Erimek üzere olan /y/ ünsüzü.
- ˘ İki ünlü altında ikili ünlü işareti.
- ˘ Ulama işareti.
- ˘ Varyasyon işareti.

B. DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE BULUNMAYAN SÖZLER

adı belli Hiç olmazsa, bari. (TBRTS, GYATS)

“Oraya sallana sallana bomboş gédme. Adı belli şunnarı da götür. / *Oraya sallana sallana bomboş gitme. Hiç olmazsa şunları da götür.* (Fatmana Küçükballı yaş: 69/ Güneyköy Köyü)”

Adı belli, “hiç olmazsa, bari” yerinde durur,
Bi evvel üngüç⁵, acelenin yerin doldurur,
Yayla güzelleştirir, sehil⁶ soldurur,
Sehile ılıman ne güzel uymuş. /79

arkancak (arķancaķ) Geriye doğru. (GYATS)

Arkancak giderken götüncek⁷ düşer,
Kafayı bulunca tebdili şaşar,
Guzu dişi⁸ çıkan en az yüz yaşar,
Guzu dişi dedeye ne güzel uymuş. /121

atağzı (atağzı ~ ata:zı) Büyük, iri örümcek.

Atağzı iriden iri örümcek,
Böğü⁹ sokucudur, kuyruklu¹⁰ akrep,
Diligızıl¹¹ tavanlarda dolaşır hep,
Örümceğe ağı ne güzel uymuş. /71

ayağı buc (aya: buÇ): Aşağı taraf. (GYATS)

Niyetiyle ilgili ağzının davıştısı¹²,
Ayağı bucundan geliyor cayırtısı¹³
Yem gelmezse çok çıkar malların bağırtısı
Mülemek¹⁴ ineğe ne güzel uymuş. /73

⁵ bi evvel üngüç: Bir an önce, hemen, derhâl.

⁶ sehil: Sıcak iklimli yerler, sahil (DS C XII).

⁷ götüncek: 1. Geriye doğru 2. Popo üstü.

⁸ kuzu dişi: İleri yaşlarda çıkan diş, peynir dişi (TS 2005).

⁹ böğü: İri ve zehirli örümcek (DS C II).

¹⁰ kuyruklu: Akrep (DS C VIII).

¹¹ diligızıl: Genelde evlerin tavanlarında dolaşır sinek, kelebek vb. haşere ile beslenen, zararsız, küçük bir kertenkele türü.

¹² ağzı davıştısı: Anlatış, ifade tarzı, konuşma tarzı (DS C I)

¹³ cayırıtı: Sert ve gürültülü ses (DS C XII).

¹⁴ müle- : Koyun, kuzu, inek bağırarak, melemek (DS C XII).

ayran aşı (ayran aşısı) Dövülmüş mısır veya buğdayın haşlanıp soğutulduktan sonra ayranla karıştırılmasıyla yapılan bir yiyecek.

Geysiye¹⁵ gedilir, asbap¹⁶ yunulur¹⁷,
Ortaya bir **ayran aşı** gonulur,
Çokça yiyenlerin garnı puhurulur¹⁸,
Sofraya düzen ne güzel uymuş. /117

baraşan Meyve vermeyen, geniş yapraklı dut ağacı, erkek dut. (AF I)

“İpeg böcüleri baraşanı çoğ sever, bi boy baraşan veridig onnara./ İpek böcekleri baraşanı çok sever, devamlı baraşan verirdik onlara. (Fatmana Küçükballı yaş: 69/ Güneyköy Köyü)”

Ak dut var, mor dut var, **baraşanı** var,
Karadutun temmuzda yetişeni var,
Dalında kalanı, yere düşeni var,
Baraşan ipeğe ne güzel uymuş. /103

bedava köpek daşla- (bêda:va köpeg daşla-) Boşa emek sarf etmek; faydasız, boş işlerle meşgul olmak.

Kabak kökenine¹⁹ karpuz aşladım,
Ömrümce **bedava köpek daşladım**.
Ben de bu şiiire yeni başladım,
Acemiye yanlış ne güzel uymuş. /9

beheder olasin (*beheder <berhudar< Far. berhurdar*) Sağ ol, Allah iyiliğini versin. (GYATS, GKA)

Avkalamak²⁰, arkalamak, dayamak
Değirmen üğütme²¹, deri sayamak²²,
Yol büyüğe küçüklere ayamak²³,

¹⁵ geysi: Elbise, çamaşır (DS CVI).

¹⁶ asbap: Elbise, giysi (TTAS).

¹⁷ yun-: Yıkanmak (TS 2005).

¹⁸ puhrul-: Şişmek.

¹⁹ köken: Kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları (DS C VIII).

²⁰ avkalamak: 1. Örselemek, hırpalamak, ansızın altına almak. 2. Çocuğu hırpalayarak sevmek (DS C I).

²¹ üğütme: Öğütme (DS C XI).

²² sayamak: Deri terbiyelemek, tabaklamak, deri işiyle uğraşmak.

²³ ayamak: Uz kullanmak, kayırmak, korumak (DS C I).

Beheder olasın ne güzel uymuş. /57

bi evvel üngüç (bi ével ünüç~ bi ével öğüç) Bir an önce, hemen, derhâl. (TBRTS, GYATS)

“Çocuğlar durmañ_orda, hemen yanaşñ da şu işi bi ével ünüç bitirelim. / Çocuklar durmaym orda, hemen yanaşm da şu işi bir an önce bitirelim. (Safiye Acun, yaş: 41/ Beyobası Köyü)”

Adı belli²⁴, “hiç olmazsa, bari” yerinde durur,
Bi evvel üngüç, acelenin yerin doldurur,
Yayla güzelleştirir, sehil²⁵ soldurur,
Sehile ılıman ne güzel uymuş. /79

carban On yaşa kadar olan küçük çocuklar.

Aydap’ta²⁶ var bir güzeller güzeli
İatope²⁷ bir darphane evelden beri
Hal limanına²⁸ **carbanlarla** gelmeli
Carbanlar çocuğa ne güzel uymuş. /41

cavada Aniden, birden bire. (GYATS)

“Biz de bi şey anlamadığ. Ataş geliveriken ta: her taraf cavada yandı geçdi.
/ Biz de bir şey anlamadık. Ateş gelir gelmez her taraf aniden yandı geçti. (Eşref Erdoğan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü)

Cavada düşer de zavada²⁹ geçer,
Tirik³⁰ sincap giliğın iyisin seçer,
Bazısını deler bazısından vazgeçer,
Sincaba tirik ne güzel uymuş. /91

cavırsakalı (cavırsakalı) Tarlalarda biten çalı ile ot arası kızıl renkli, sakala benzeyen bitki.

²⁴ adı belli: Hiç olmazsa, bari.

²⁵ sehil: Sıcak iklimli yerler, sahil (DS C XII).

²⁶ Aydap: Alanya ve Gazipaşa arasında Gazipaşa’ya bağlı bir mahalle adı.

²⁷ İatope: Alanya ve Gazipaşa ilçeleri arasında bulunan antik bir kent.

²⁸ Hal limanı: Gazipaşa’da bir yer adı.

²⁹ zavada: Çok hızlı bir şekilde.

³⁰ tirik: Sincap (DS C X).

Bambıl³¹, **cavırsakalı** yazlıkta olur,
Eşsemene³², gavun güzlükte olur,
Sakızlak³³ gölgesi serince olur,
Menengiç sakıza ne güzel uymuş. /87

cıngıllıcıkış (cıñgıllıcıkış) Çocukların, ağacın eğilebilen genç dalları üzerine çıkıp dalları, elleri ve ayakları ile sallayarak “cıngıllıcıkış cıñgıllıcıkış” diye bağırarak oynadıkları oyun. (GYATS)

Cıngıllıcıkışta kırılır dallar,
Eşğine biner ayağın sallar,
Hayvanı yemler, köpeği yallar,
Yalloşluk³⁴ köpeğe ne güzel uymuş. /93

cini civileş- Tepesi atmak, öfkelenmek.

“Çocuğ a:zımı e:dıgsıra cinim civleşo:ru. / Çocuk alaylı bir şekilde dediklerimi tekrar ettikçe tepem atıyor. (Eşref Erdoğan, yaş: 45/ Güneyköy Köyü)”

Cılgızızlık eder³⁵, ağzını eğer³⁶,
Cini civileşir, gemini gever³⁷,
Soğanın cücüğü, ufağı göver³⁸,
Soğana erkek ne güzel uymuş. /93

curculak Büsbütün ıslak, çok ıslak, sırlısıklam. (TBRTS)

Yağmurda ıslanır **curculak** olur,
Fol³⁹ olmazsa yalak, kör yalak⁴⁰ olur,
Camızın yavrusu bir malak olur,
İri ata, gölük ne güzel uymuş. /73

³¹ bambıl: Yazın tarlalarda biten, beyaz çiçekli, boz renkli yaprakları olan, develerin yediği bir ot (DS C II).

³² eşsemene: Yumruk büyüklüğünde güzel kokulu kavun.

³³ sakızlak: Çitlembik de denilen bir çeşit sakız ağacı (DS C XII).

³⁴ yalloş: 1. Yersiz, yurtsuz, serseri. 2. Pisboğaz. 3. İkiyüzlü, dalkavuk (DS C XI).

³⁵ cılgızızlık et-: Huysuzluk etmek, oyunbozanlık yapmak, mızıkçılık etmek.

³⁶ ağzını eğer-: Bir kimsenin söylediği sözleri anlaşılmayacak biçimde alaylı olarak tekrarlamak.

³⁷ gemini gev-: Bir yerden nasibini alamamak, umduğunu alamamak, yemek için gittiği yerden aç dönmek.

³⁸ göver: Tohumluk küçük soğan, arpacık soğanı (DS C VI).

³⁹ fol: Tavukların yumurtlaması için bırakılmış yumurta (TTAS).

⁴⁰ yalak : Kanatlı hayvanların yumurtladığı çukur yer.

cüllüt- (cüllütT-) 1. Kesmek. 2. Ucundan azıcık kesmek. (GYATS)

“Öndü:n geçiniñ biri da:da hasdalandı, yöre:ceg taqatı galmadı. Bağdımıdı öleceg. Ben de geçiniñ kafè: cüllüdüvèrdim. / Geçen gün keçinin biri dağda hastalandı, yürüyecek takati kalmadı. Baktım ölecek. Ben de keçinin kafayı kesiverdim. (Kemal Küçükballı, yaş: 74 / Güneyköy Köyü)”

Hem cüllüdür hem cılıdır⁴¹ hem çeler
Hem eğirir hem savurur hem döver
Çatıyı tutmazsa mertekle düğèr⁴²
Eliböğründesi ne güzel uymuş. /59

çalıyı depesinden sürü- İşleri zora sokup güçlük çıkarmak.

Gañrıla⁴³ gañrıla yürüse⁴⁴ de heç,
Çalıyı depesinden sürüse de heç,
Höykürse⁴⁵, kaykılisa, çığrınsa⁴⁶ da heç,
Paskal⁴⁷, hökaleye⁴⁸ ne güzel uymuş. /111

çıllangıç (çılñañğıÇ) Ağustos böceği.

Sünne⁴⁹ beleninde emiştirir mayayı⁵⁰
Kocatozlu’da⁵¹ **çıllangıçlar** kızıştırır havayı,
Karağa⁵² üstünde unuturlar tavayı,
Akpiladan’a⁵³ konmayınca kaç para. /135

çingalat-(çingalaT-) Su, yağ vs. sıçratmak.

Laf ettirmez ele güne dostuna,

⁴¹ cıllıt : Hile yaparak, mızıkçılık ederek (oyunu) bozmak.

⁴² düğèr: Yapılarda kullanılan kalas, mertek, direk (DS C IV).

⁴³ gañrıl-: Göğsü arkaya doğru atmak (DS C VI).

⁴⁴ yürü-: Yürümek (DS C XI).

⁴⁵ höykür-: Heyecanlı veya kızgın bir biçimde bağırarak konuşmak (DS C VII).

⁴⁶ çığrın-: Haykırmak, çığlık atmak (DS C III).

⁴⁷ paskal: Yalan, palavra.

⁴⁸ hökale: Ukala, kibirli

⁴⁹ Sünne: Gazipaşa ilçesine bağlı Akoluk köyünün eski adı.

⁵⁰ maya: Dişi deve (DS C XII).

⁵¹ Kocatozlu: Gazipaşa’da bir mevki adı.

⁵² Karağa: Gazipaşa’da bir mevki adı.

⁵³ Akpiladan: Gazipaşa’da bir mevki adı.

Abdest suyun **çingalatmaz** üstüne,
Duz katılır çekiştelik⁵⁴ zeytine,
Çekişte turşuya ne güzel uymuş. /125

(birinin) çignini yükselt- (**çinini yükseLT-** ~ **çinini yükseLT-**)
Gururlandırmak, gurur vesilesi olmak.

“Ġuzum_eyi çalış dersleriñe, böyüg_adam_ ol da ana:ñ, boba:ñ çinini
yükseLT. / *Kuzum iyi çalış derslerine de anneni, babanı gururlandır.* (Nazmiye
Büyükballi, yaş: 70/ Güneyköy Köyü)”

Kendini övmeyip, işini even⁵⁵,
Lafını eveleyip gevelemeyen,
Gılıksızlık⁵⁶ edip gezelemeyen,
Çignini⁵⁷ **yükselten** ne güzel uymuş /61

çikili: Köpekleri çağırmak için kullanılan bir söz. (GYATS)

“Çoban, köpe: ‘çikili’ dè: çar:msıra köpeK mermi_jbi geldi. / *Çoban, köpeğe
‘çikili’ diye çağırınca köpek mermi gibi geldi.* (Yusuf Özdemir, yaş: 58/ Doğanca
Köyü)”

Ana öldü, yetim kaldı cüleke⁵⁸,
Çıvdırdı⁵⁹ kızcağız, düşünce helke,
Çamış⁶⁰ katır, ister özel meleke,
Çikili köpeğe ne güzel uymuş. /75

çöve dur- (**çöve dur-**) Ayağa kalkmak, ayakta durmak (yürümeye yeni
başlayan bebek için). (GYATS)

“Oğla:yı şö:le duT da böbeg oğla:ya dutunarağ çöve dursun. / *Oklavayı şöyle
tut da bebek oklavaya tutunarak ayağa kalksın.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69/
Güneyköy Köyü)”

Adı batasica⁶¹, çotu⁶² çıkası

⁵⁴ çekişte: Tuzla terbiye edilmiş yeşil zeytin (DS C III).

⁵⁵ ev-: Acele etmek, acele ettirmek (DS C V).

⁵⁶ kılıksız: Sünepe (TS 2005).

⁵⁷ çignin: Omuz (DS C III).

⁵⁸ cüleke: Çocuk topluluğu (DS C III).

⁵⁹ çıvdır-: Delirmek (DS C III).

⁶⁰ çamış: Huysuz hayvan, katır (DS C III).

Veren⁶³ galasıca, Allah alası,
Kepçenin karşıtı tahta çomçası⁶⁴,
Çöve durmak çocuğa ne güzel uymuş. /61

dağık (daşık) Vücutta oluşan çatlak, yarık, yara.

Helkeye⁶⁵ sitille⁶⁶ sütler sağılır,
Kan gelir yüzüne, eller dağılır⁶⁷,
Dağıklara mavzer yağı çalınır,
Çatlağa **dağık** ne güzel uymuş. /117

dağıl- (daşıl-) Soğuk havalarda el, ayak, dudak vs. çatlama.

“Esgiden yayleya çığdı:mızda souğdan ellerimiz ayağlarımız heP daşılırdı. /
Eskiden yaylaya çıktığımız zaman soğuktan ellerimiz ayaklarımız hep çatlardı. (Safiye
Acun, yaş: 41/ Beyobası Köyü).

Helkeye sitille⁶⁸ sütler sağılır,
Kan gelir yüzüne, eller **dağılır**,
Dağıklara mavzer yağı çalınır,
Çatlağa **dağık**⁶⁹ ne güzel uymuş. /117

dahacıka (dahacıka) İşte orada. (GYATS)

Ağacın çotulunda⁷⁰ heybe var,
Dahacıka; gondurulu⁷¹, tahra⁷² var,
Diftinip durana laf var nahra⁷³ var,
Ağaca çotul ne güzel uymuş. /95

⁶¹ adı batasıca: Beddua sözü.

⁶² çot: Kalça, makat.

⁶³ veren: Çürük, çökmüş, yıkılmış, viran (DS C XII).

⁶⁴ çomça: Kepçe, büyük tahta kaşık (DS C III).

⁶⁵ helke: Su, süt vb. şeyleri koymaya yarayan, çoğunlukla bakırdan yapılan, bakraçtan büyük bir çeşit kova (DS C II).

⁶⁶ sitil: Kulplu su kabı, bakraç, kova (DS C X).

⁶⁷ dağıl-: Soğuk havalarda el, ayak, dudak vs. çatlama.

⁶⁸ sitil: Kulplu su kabı, bakraç, kova (DS C X).

⁶⁹ dağık: Vücutta oluşan çatlak, yarık, yara.

⁷⁰ çotul: Ağacın büyük dalları veya dalların çatallara ayrıldığı yer (DS C III).

⁷¹ gondurulu: Konulmuş.

⁷² tahra: Ağaç budamaya, kesmeye, odun kırmaya yarayan, sırtından biraz büyük, demir saplı araç (DS C X).

⁷³ nahra: Sitem, başa kakma (DS C XII).

dedik dut- (dédig duT-) Denileni yapmak, emirlere uymak.

“Ende: çocu:la hêç_u:raşma, ne sö:lerseñ sö:le hêÇ yapmaz, dèdig duddu: yok ende:niñ. / O (bu, şu) çocukla hiç uğraşma, ne söylersen söyle hiç yapmaz, söyleneni yaptığı yok onun. (Kemal Küçükballı, yaş: 74/ Güneyköy Köyü)”

Kafayı cörtletir⁷⁴ öykelenince⁷⁵,
Dedik dutmaz, laf sırası gelince,
Gepiletir⁷⁶, çocuğunu dövünce,
Gaypıncak⁷⁷ kaydırak ne güzel uymuş. /127

devinti Çabalama, uğraşma, didinme.

“Dèmek ki devintim boşuna de:limiş, işe yaradı sonunda. /Demek ki çabalamam boşuna değilmiş, işe yaradı sonunda. (Eşref Erdoğan, yaş 45/ Güneyköy Köyü).

Güğü⁷⁸ ipek, alacadan don giyer,
Gasavet⁷⁹ basınca imirir⁸⁰, gider,
Dama çıkmış, gebikleri⁸¹ tak eder,
Devinti, gurdantı⁸² ne güzel uymuş. /111

dıkma (dıKma) Eşinin mülkünde yaşayan koca, iç güveyisi. (GYATS)

Kanayaklı⁸³ kısmı az ganak⁸⁴ olur,
Evine bir **dıkma** güveği alır,
Çimdiklenen yerler garabere⁸⁵ olur,
Garabere morluğa ne güzel uymuş. /121

diftin- (difTin-) Yün veya pamuk ditmeye benzer şekilde kaşınıp durmak.

⁷⁴ kafayı cörtlet-: Kafayı yemek, delirmek.

⁷⁵ öykelen-: Öfkelenmek, kızmak (DS C IX).

⁷⁶ gepilet-: Tokat atmak, yumruk vurmak, dövmek.

⁷⁷ gaypıncak: Çocukların üzerinde kayarak eğlendikleri oyun aracı, kaydırak.

⁷⁸ güğü: İpek kozası (DS C XII).

⁷⁹ gasavet: Kasavet.

⁸⁰ imir-: İçi geçmek, yarı uyur yarı uyanık olmak (DS C VII).

⁸¹ gebik: Taze incir (DS C VI).

⁸² gurdantı: Hafif bir işle meşgul olma.

⁸³ kanayaklı: Kadın (DS C VI).

⁸⁴ ganak: Aldanan (kimse) (DS C VI).

⁸⁵ garabere: Darbe, sıkma vb. sonucu vücutta oluşan morluk.

Ağacın çotulunda⁸⁶ heybe var,
Dahacıka; gondurulu⁸⁷, tahra⁸⁸ var,
Diftinip durana laf var nahra⁸⁹ var,
Ağaca çotul ne güzel uymuş. /95

diligızıl (dilişızıl)⁹⁰ Genelde evlerin tavanlarında dolaşır sinek, kelebek vb. haşere ile beslenen, zararsız, küçük bir kertenkele türü. (TBRTS)

Atağzı⁹¹ iriden iri örümcek,
Böğü⁹² sokucudur, kuyruklu⁹³ akrep,
Diligızıl tavanlarda dolaşır hep,
Örümceğe ağı ne güzel uymuş. /7

dimile- Eteği veya şalvarı toplayarak belindeki kuşağa sıkıştırmak. (AF I)

Davşırıldı⁹⁴, deşirdi⁹⁵, yündü⁹⁶, yıkandı,
Donu **dimiledi**, yola kavrandı⁹⁷,
Dibi çıkasica bu son kazandı,
Gazana⁹⁸ çomça⁹⁹ ne güzel uymuş. /75

dömbeldekiş Elleri yere koyduktan sonra ayakları kaldırıp vücudu üstten haşırtarak öne veya arkaya yapılan dönme hareketi, takla.

Esgiden döşşe: yere serinsıra siz dömbeldekiş_oyynamaya başlardınız. /
Eskiden döşği yere serince siz takla atmaya başladınız. (Safiye Acun, yaş: 41
/Beyobası Köyü)"

Taklanın adı **dömbeldekiştir**,

⁸⁶ çotul: Ağacın büyük dalları veya dalların çatallara ayrıldığı yer (DS C III).

⁸⁷ gondurulu: Konulmuş.

⁸⁸ tahra: Ağaç budamaya, kesmeye, odun kırmaya yarayan, satırdan biraz büyük, demir saplı araç (DS C X).

⁸⁹ nahra: Sitem, başa kakma (DS C XII).

⁹⁰ Bu hayvan diğer Anadolu ağızlarında "süleymancık" olarak bilinmektedir.

⁹¹ atağzı: Büyük, iri örümcek.

⁹² böğü: İri ve zehirli örümcek (DS C II).

⁹³ kuyruklu: Akrep (DS C VIII).

⁹⁴ davşır-: Toplamak, kollamak, bakmak (DS C IV).

⁹⁵ deşir-: Devşirmek, toplamak (DS C IV).

⁹⁶ yün-: Yıkanmak (DS C XI).

⁹⁷ yola kavran-: Yola koyulmaya hazırlanmak.

⁹⁸ gazan: Büyük tencere, kazan (DS C VI).

⁹⁹ çomça: Kepçe, büyük tahta kaşık (DS C III).

Carbanları¹⁰⁰ doyurmak çetin bir iştir,
Badırık¹⁰¹ çorbası biraz ekşidir,
Diki¹⁰² et nohuda ne güzel uymuş. /85

dümbüldüdük (dümbüldüdüK) Şişkinlik, karnın aşırı şişmesi. (GYATS)

Yedi fasilleyi¹⁰³, **dümbüldüdüktü**,
Gözleri pertlekti, boyu güdüktü,
Kafası alaçakır, boynunu büktü,
Irakıya¹⁰⁴ meze ne güzel uymuş. /75

efeni- Hafiflemek, ağrısı veya yükü azalmak. (GYATS)

“Hasdaniñ durumu böşün efenimiş. / *Hastanın durumu bugün hafiflemiş.*
(Kemal Küçükballı, yaş: 74/ Güneyköy Köyü)”

Eftiklersen¹⁰⁵ elindeki işilen,
İş görülmez, ürye¹⁰⁶ ilen düşülen,
Yokarı yandan bir elemet¹⁰⁷ göründü yöşülen,
Efenimek hafife ne güzel uymuş. /81

elitülü (elitülü<eli tüylü) 1. Ayı. 2. Çocukları korkutmak için uydurulmuş hayalî bir yaratık. (GYATS)

“Gece dışarı çığma, elitülü ğapar bağ seni. / *Gece dışarı çıkma, ayı kapar bak seni.* (Kemal Küçükballı, yaş: 74/ Güneyköy Köyü)”

İldırım¹⁰⁸ inince tirpede düşer¹⁰⁹,
Elitülü çalda¹¹⁰, balkanda¹¹¹ yaşar,
Isıcaktan adamın tebdili şaşar.

¹⁰⁰ carban: On yaşa kadar olan küçük çocuklar.

¹⁰¹ batırık: Köftelik bulgur, dövülmemiş ceviz içi, soğan, domates, nane, maydanoz, tahin ve limon suyu kullanılarak yapılan sulu kısır.

¹⁰² diki: Biraz, bir parça, azıcık. (DS C IV).

¹⁰³ fasille: Fasulye (D C V)

¹⁰⁴ irakı: Rakı (DS C VII).

¹⁰⁵ eftikle-: Zaman geçirmek, oyalanmak, eğlenmek (DS C V).

¹⁰⁶ ürye: Rüya.

¹⁰⁷ elemet: Alamet; büyük ve acaip şey (DS C XII).

¹⁰⁸ ıldırım: Yıldırım (DS C VII).

¹⁰⁹ tirpede düş-: Korkuyla aniden sıçramak.

¹¹⁰ çal: Ormanlık, fundalık (DS C III).

¹¹¹ balkan: Sık ormanlık, çalılık, fundalık yer (DS C II).

Elitülü ayıya ne güzel uymuş. /113

ficilti Sürekli hareket etme hâli.

“Neci ende: çocu:ñ ficiltisi? HéÇ durdu: yoğ ya yerinde. / O (bu, şu) çocuk niçin sürekli hareket ediyor? Hiç durduğu yok ya yerinde. (Eşref Erdoğan, yaş: 45/ Güneyköy Köyü)”

Aman Allah gıfıltısı var bunun,
İnisi, görümcesi, eltisi var bunun,
Kendinden büyük gümürtüsü¹¹² var bunun,
Gıfıltı¹¹³-**ficilti** ne güzel uymuş. /113

gabargan (ğabarğan) Yı lanyastığıgillerden, soğan köklü, geniş ve uzun yapraklı, ortasından ucu silindir şeklinde olgunlaştığı zaman kızaran tohum dalı çıkararak, sıvısı vücutta alerjiye yol açan bir bitki, *Lat. Dracunculus vulgaris*. (TBRTS, GYATS)

Gabarganın zehirlidir yumrusu,
Çalının filisi¹¹⁴, çamın torusu¹¹⁵,
Domuzun hortucu¹¹⁶ ilanının¹¹⁷ yavrusu,
Doñuza¹¹⁸ hortuç ne güzel uymuş. /105

gadere gırk beş (ğadere gırK bês) İşin şansa kaldığı durumlarda şansın yardım etmesi için kullanılan bir söz.

Dülgerin eline verirler tahta,
Gadere gırk beş, çıkarsa bahta,
Bu hafta olmazsa gelecek hafta,
Dülgere bıçkı ne güzel uymuş. /95

galgam (ğalgam) 1. Taze bakla, fasulye, börülce türü sebzeleri suda haşlayarak yapılan yemek. 2. Domates, salatalık gibi salata yapımında

¹¹² gümürtü: Uzaktan gelen anlaşılmayan sesler, gürültü (DS C VI).

¹¹³ gıfıltı: Heyecan ve endişe içeren el, ayak hareketleri.

¹¹⁴ fili: Kesilmiş ağaç veya çalıların diplerinden çıkan bir yıllık sürgünler, filizler.

¹¹⁵ toru: Yeni yetişen çam ağacı, fidan (DS C X).

¹¹⁶ hortuç: Domuz yavrusu.

¹¹⁷ ilan: Yılan.

¹¹⁸ doñuz: Domuz.

kullanılan malzemelerin bir lokmalık büyüklükte gelişigüzel doğranması.
(GYATS)

Sıyırtaç¹¹⁹, gölleme¹²⁰, haşlama yersen,
Söğüş yap, **galgam** et, acele dersen,
Önce iki takla karpuz kesersen,
Taktama¹²¹ bölmeye ne güzel uymuş. /109

garabere (ğarabere~ğaraböre) Darbe, sıkma vb. sonucu vücutta oluşan morluk.

Kanayaklı¹²² kısmı az ganak¹²³ olur,
Evine bir dıkma¹²⁴ güveği alır,
Çimdiklenen yerler **garabere** olur,
Garabere morluğa ne güzel uymuş. /121

gaybetine get- (ğaybetine gèT-) Birinin dedikodusunu yapmak.

Saksak¹²⁵ olur bal yedinse ellerin,
Dilini tut **gaybetine getme** ellerin,
Gurşunlama telgrafın tellerin,
Âşıkâ nağme güzel uymuş. /129

gaypıncaç (ğaypıncaç) Çocukların üzerinde kayarak eğlendikleri oyun aracı, kaydırak.

“Elleme, çocuğlar ğaypıncaçda ğaysınnar birez. / *Dokunma, çocuklar kaydırakta kaysınlar biraz.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

Kafayı cörtletir¹²⁶ öykelenince¹²⁷,
Dedik dutmaz¹²⁸, laf sırası gelince,
Gepiletir¹²⁹, çocuğunu dövünce,

¹¹⁹ sıyırtaç: Taze bakla, fasulye, börülce vb. kılçıklı sebzeleri suda haşladıktan sonra kılçıklarını ayırmak için dişlerle sıyrılarak yenen bir yiyecek.

¹²⁰ gölleme: Suda haşlama.

¹²¹ takla-: İkiye bölmek (DS C X).

¹²² kanayaklı: Kadın (DS C VI).

¹²³ ganak: Aldanan (kimse) (DS C VI).

¹²⁴ dıkma: Eşinin mülkünde yaşayan koca, iç güveyisi.

¹²⁵ saksak: Yapışkan (DS C X).

¹²⁶ kafayı cörtlet-: Kafayı yemek, delirmek.

¹²⁷ öykelen-: Örkelenmek, kızmak (DS C IX).

¹²⁸ dedik dut-: Denileni yapmak, emirlere uymak.

Gaypıncak kaydırak ne güzel uymuş. /127

gemini gev- Bir yerden nasibini alamamak, umduğunu alamamak, yemek için gittiği yerden aç dönmek. (AF II)

“Boşuna döndü yıllarca adamın gızına. Gız gèddi, biziki gemini gevdi.
/Boşuna koştı yıllarca adamın kızının peşinde. Kız gitti, bizimki umduğunu alamadı.
(Kemal Küçükballı, yaş: 74/ Güneyköy Köyü)”

Cılgızılık eder¹³⁰, ağzını eğer¹³¹,

Cini civileşir¹³², **gemini gever**¹³³,

Soğanın cücüğü, ufağı göver¹³⁴,

Soğana erkek ne güzel uymuş. /93

gepilet- (gepileT-) Tokat atmak, yumruk vurmak, dövmek.

“Benile u:raşma, tokadı bi gepiledirsem görüsün bağ. / Benimle uğraşma,
tokadı bir vurursam görürsün bak. (Kemal Küçükballı, yaş: 74/ Güneyköy Köyü)”

Kafayı cörtletir¹³⁵ öykelenince¹³⁶,

Dedik dutmaz¹³⁷, laf sırası gelince,

Gepiletir, çocuğunu dövünce,

Gaypıncak¹³⁸ kaydırak ne güzel uymuş. /127

gıfıltı (ğıfıltı) Heyecan ve endişe içeren el, ayak hareketleri.

Aman Allah gıfıltısı var bunun,

İnisi, görünçesi, eltisi var bunun,

Kendinden büyük gümürtüsü¹³⁹ var bunun,

¹²⁹ gepilet-: Tokat atmak, yumruk vurmak, dövmek.

¹³⁰ cılgızılık et-: Huysuzluk etmek, oyunbozanlık yapmak, mızıkçılık etmek.

¹³¹ ağzını eğer-: Bir kimsenin söylediği sözleri anlaşılacak biçimde alaylı olarak tekrarlamak.

¹³² cini civileş-: Siniri tepesine sıçramak.

¹³³ gev-: Çiğnemek (DS C VI).

¹³⁴ göver-: Tohumluk küçük soğan, arpacık soğanı (DS C VI).

¹³⁵ kafayı cörtlet-: Kafayı yemek, delirmek.

¹³⁶ öykelen-: Öfkelenmek, kızmak (DS C IX).

¹³⁷ dedik dut-: Denileni yapmak, emirlere uymak.

¹³⁸ gaypıncak: Çocukların üzerinde kayarak eğlendikleri oyun aracı, kaydırak.

¹³⁹ gümürtü: Uzaktan gelen anlaşılmayan sesler, gürültü (DS C VI).

Gıfıltı-ficilti¹⁴⁰ ne güzel uymuş. /113

gıldırgez (gıldırgez) İki adet cevizden yapılan oyun aracı. Cevizlerden biri sap yerinden delinir ve 7-8 cm kadar bir çöpün ucu oradan cevizin içine sıkıca sokulur. Diğer cevizin her iki ucu ve ortası delinir. Açılan deliklerden içi tamamen boşaltılır. Deliklerden rahat geçebilecek 50-60 cm uzunlukta sağlam bir ip, çöpün ortasına bağlanır. Çöp içi boşaltılmış cevize geçirilir. Cevizin yanındaki delikten ipin ucu dışarı çıkarılır. Çöpün alt tarafı parmaklar yardımıyla sağa doğru çevrilerek ip çöpe sıkıca sarılır. Sarma işi bittikten sonra alttaki ceviz sol el ile tutulur. İpin dışarıda kalan kısmı sağ el ile hızlı hızlı çekilince çöp ucundaki ceviz 'gıldır gıldır' diye ses çıkararak dönmeye başlar. İpin içeri kaçmaması için ucuna küçük bir çöp bağlanır. (Görgülü, 2009: 63)

Gıldırgez oynarım ipim gopmazsa,
Evcğini¹⁴¹ bizlerim¹⁴² zambır¹⁴³ sokmazsa,
Goñalamaç¹⁴⁴ kovalarım uçmazsa,
Çocuğa oyun ne güzel uymuş. /97

gofa¹⁴⁵ (**gofa**<Rum. *kuka*) Dantel ya da nakış ipliği yumağı.

Gupa¹⁴⁶ çekilirdi¹⁴⁷ bardak gupaydı,
Dantel yumağının adı **gofaydı**,
Çenesizin ağzı eğrile, dili kopaydı,
Tentene¹⁴⁸, dantele ne güzel uymuş. / 105

gongalamaç (goñalamaç~goñgonuş) Halk arasında *bok böceği* olarak bilinen sert kabuklu siyah bir böceği yakalayarak beline ip bağlayıp uçurmaya çalışılarak oynanan oyun.

Gıldırgez¹⁴⁹ oynarım ipim gopmazsa,

¹⁴⁰ ficilti: Sürekli hareket etme hâli.

¹⁴¹ evcik: Yuva.

¹⁴² bizle-: 1. Ucu sivri bir deynikle insanı, hayvanı dürtmek. 2. Karıştırmak (DS C II).

¹⁴³ zambur: Eşekarısı (DS C XI).

¹⁴⁴ gongalamaç: Halk arasında *bok böceği* olarak bilinen sert kabuklu siyah bir böceği yakalayarak beline ip bağlayıp uçurmaya çalışılarak oynanan oyun.

¹⁴⁵ Bu kelimenin DS'de *kuka* şeklinde varyantı vardır (krş. DS C XII).

¹⁴⁶ gupa: Bardak (DS C VI).

¹⁴⁷ gupa çekmek: Hacamat.

¹⁴⁸ tentene: Dantel (DS C X).

¹⁴⁹ gıldırgez: İki adet cevizden yapılan oyun aracı.

Evcini¹⁵⁰ bizlerim¹⁵¹ zambır¹⁵² sokmazsa,
Gongalamaç kovalarım uçmazsa,
Çocuğa oyun ne güzel uymuş. /97

göğsül (**göğsül~gö:sül~gö:sü** ızııl < göğsü kızıl): Göğsü kızıl renkli serçe,
kızılgerdan, *Lat. erithacus rubecula*. (TBRTS, GYATS)

Karatavuk, bozlak¹⁵³, **göğsül** bülücü¹⁵⁴,
Bu günler de gelir geçer engücü¹⁵⁵,
Dananın oması¹⁵⁶, lökün¹⁵⁷ hörgücü,
Meğer dilimizde ne çok laf varmış. /91

göleviz (**göleviz~gölez~öleviz~ölevez~öle:z**) Tropikal bölge bitkileri gibi
geniş yapraklı, yumru köklü, yumruları pişirilerek yenen; Alanya, Gazipaşa ve
Anamur bölgelerinde sulak yerlerde yetişen bir bitki, *Lat. Colocasia*. (TBRTS,
GYATS, GKA)

Üç bin yıldan beri Kaladran'a¹⁵⁸
Meyvesi sebzesi boldur varana
Gölevizin yemeğini sorana,
Gölevize taratur¹⁵⁹ ne güzel uymuş /33

görenek keçisi (**göreneğ geçisi**) Alışılmadık suçlar işleyip başkalarına kötü
örnek olan.

Topuğu taş gever¹⁶⁰ düvenek¹⁶¹ olur
Hırsız düşünirse¹⁶² görenek olur,
Görenek keçisi belasin bulur,

¹⁵⁰ evcik: Yuva.

¹⁵¹ bizle-: 1. Ucu sivri bir deynikle insanı, hayvanı dürtmek. 2. Karıştırmak (DS C II).

¹⁵² zambur: Eşekarısı (DS C XI).

¹⁵³ bozlak: Bir çeşit kuş (DS C II).

¹⁵⁴ bülücü: Serçe (DS C II).

¹⁵⁵ engücü: Elbette, şüphesiz, her hâlde, her ne olursa olsun, nasıl olsa, ister istemez (DS C V).

¹⁵⁶ oma: Kalça kemiği (TS 2005).

¹⁵⁷ lök: Yedi yaşından büyük erkek boz deve (TS 2005).

¹⁵⁸ Kaledran: Gazipaşa ilçesine bağlı Yakacık köyünün eski adı.

¹⁵⁹ taratur: Tarator; ceviz içi, sarımsak, tuz, ekmeç içi, sirke ve tahinin limon suyu ile çırılmasından
sonra kıyılmış maydanozla hazırlanan salça veya sos (TS 2005).

¹⁶⁰ gev-: Çiğnemek, ezmek (DS C VI).

¹⁶¹ düvenek: İltihaplanarak azmış yara (DS C IV).

¹⁶² düşün-: Dadanmak, alışmak (DS C IV).

Engücü¹⁶³ tabi'ye ne güzel uymuş. /61

götüncek (götünceK) 1. Geriye doğru (GYATS). 2. Popo üstü.

“Çocu:kan şeñgi yamaca ğuru iřam pürlerini döşşerdig. Bi koşetin üsdüne oturuP ordan_aşşa: götünceK ğaydıĝ mıydı ya zavada inerdig dereye. / Çocukken şu yamaca kuru çam yapraklarını sererdik. Bir poşetin üstüne oturup oradan aşaşıya popo üstü kaydık mıydı ya çok hızlı bir şekilde inerdik dereye. (Eşref Edoĝan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü)”

Arkancak¹⁶⁴ giderken **götüncek** düşer,
Kafayı bulunca tebdili şaşar,
Guzu diři¹⁶⁵ çıkan en az yüz yaşar,
Guzu dişi dedeye ne güzel uymuş. /121

guldurum (guldurum) Küçük taşların ve çakılların gelişi güzel yıĝılmış veya dökülmüş hâli.

“Tallanıñ kerañına bi ğuldurum duvar çekivérelim, adam bizim sınırı kaço:ru. / Tarlanın kenarına taşları çakılları gelişigüzel yıĝıverelim, adam bizim sınırı kakıyor (kaydırıyor). (Kemal Küçükballı, yaş: 74/ Güneyköy Köyü)”

Orak, el tahrası¹⁶⁶, saplı tahra var,
Ya **guldurum** duvar, yahut taş duvar,
Çirpi¹⁶⁷ çek, çivi çak, öte buca¹⁶⁸ var,
Köşe taşı duvara ne güzel uymuş. /87

gurdantı (gurdantı) Hafif bir işle meşgul olma.

“Eñgi dedeniñ gün geçirecek bi ğurdantısı olsa sıkılmaz. / O (bu, şu) dedenin gün geçirecek hafif bir meşgalesi olsa sıkılmaz. (Eşref Erdoĝan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü)”

Güĝül¹⁶⁹ ipek, alacadan don giyer,

¹⁶³ engücü: Elbette, şüphesiz, her halde, her ne olursa olsun, nasıl olsa, ister istemez (DS C V).

¹⁶⁴ arkancak: Geriye doğru.

¹⁶⁵ kuzu dişi: İleri yaşlarda çıkan diş, peynir dişi (TS 2005).

¹⁶⁶ tahra: Aĝaç budamaya, kesmeye, odun kırmaya yarayan, satırdan biraz büyük, demir saplı araç (DS C X).

¹⁶⁷ çirpi: Duvarcıların kullandıĝı boyalı ip (DS C III).

¹⁶⁸ buc: Köşe, buca, uç, aç, sınır (DS C II).

¹⁶⁹ güĝül: İpek kozası (DS C XII).

Gasavet basınca imirir¹⁷⁰, gider,
Dama çıkmış, gebikleri¹⁷¹ tak eder,
Devinti, gurdantı¹⁷² ne güzel uymuş. /111
gurç (ğurÇ) Eski, kullanılmış kumaş parçaları.

Evde: gurÇları toPléP de yağmalı böşün. / *Evdeki eski, kullanılmış kumaş parçalarını toplayıp yakmalı bugün.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)"

Sakızlağın burcu¹⁷³, çaputun¹⁷⁴ **gurcu**,
Duvarın sıvası, yapının harcı,
Düşlenmiş¹⁷⁵ mal talan eder, zararlı,
Üğürtmece¹⁷⁶ burç ne güzel uymuş. /105

gursaksız (ğursaKsız) Mec. Açgözlü.

"Uzak dur ondan, o ğursaKsız buldu:na saldırır, başını belaya sokar. / *Uzak dur ondan, o açgözlü bulduğuna saldırır, başını belaya sokar.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)"

Sıraca¹⁷⁷ marazlı, guz¹⁷⁸ yüz ayazlı,
Tırnağı sefli¹⁷⁹, avuç patazlı¹⁸⁰,
Yumruğu kütüz¹⁸¹, tokat hapazlı¹⁸²,
Aç göze **gursaksız** ne güzel uymuş. /123

güppük (gübbüg) Çam kozalağı.

Ham meyve kekredir, ekşimiş kekri¹⁸³,

¹⁷⁰ imirir-: İçi geçmek, yarı uyur yarı uyanık olmak (DS C VII).

¹⁷¹ gebik: Taze incir (DS C VI).

¹⁷² gurdantı: Hafif bir işle meşgul olma.

¹⁷³ burç: Dallardaki taze yaprak ve filiz (DS C II).

¹⁷⁴ çaput: Eski bez parçası (DS C III).

¹⁷⁵ düşlen-: Dadanmak, alışmak (DS C IV).

¹⁷⁶ üğürtmeç: Sakızlak (çitlembik) ağacının ilkbaharda çıkan ve yenebilen filizleri.

¹⁷⁷ sıraca: 1. İrin (DS C XII). 2. Geçmeyen ağır yara (TTAS)

¹⁷⁸ guz: gölgelik, güneş almayan yer (DS C VI).

¹⁷⁹ sef: 1. Tırnakların kesilen kısımları. 2. Parmak uçlarında tırnakla etin birleştiği yerde oluşan ince ve sert şerit.

¹⁸⁰ pataz: 1. İki elin birleştirilmesiyle oluşan avuç içi. 2. İki avuç dolusu.

¹⁸¹ kütüz: El veya dirsekle vurulan darbe, yumruk.

¹⁸² hapaz: 1. Avuç dolusu. 2. Tokat (DS C VII).

¹⁸³ kekri: Eski, kullanılmış kumaş parçaları.

Gök erik mayhoştur, iliman¹⁸⁴ eşgi¹⁸⁵,
Yanlığın¹⁸⁶ dışına sürülür ekki¹⁸⁷,
Kozalağa **güppük** ne güzel uymuş. /125

güzleci Güz aylarında yayladan dönerken bir ay kadar kalınan yayla ile köy arasındaki mekânlar.

Tepegediği'nden¹⁸⁸ önce Osmançayırı¹⁸⁹,
Taşlıseki¹⁹⁰ **güzlecinin** bayırı,
Susuz'da¹⁹¹ bir tas su verseler baba hayırı,
Çamalanı¹⁹² düz geçilse kaç para. /133

halavza 1. Fıstık, fasulye, bakla vb. ürünlerin içi boş olanı. 2. Fıstık, fasulye, bakla vb. ürünlerin içleri çıkarıldıktan sonra kalan kabukları. (TBRTS, GYATS)

Güz gelir ağaçlar gazalın¹⁹³ döker
Pürler sararınca fıstığı söker,
Halavzasın bırakır, dolgunun çeker,
Fıstığa mıstık ne güzel uymuş. /77

hırım hışım kal- (**hırım ışım gal-**) Nefes nefese kalmak, çok yorulmak.

İşlevik¹⁹⁴ ağzında arı durmasın,
Hırım hışım kalan kendin yormasın,
Divaneler Bağdat yolun sormasın,
Aşığa Bağdat ne güzel uymuş. /67

hortuç Domuz yavrusu. (GYATS)

Gabarganın¹⁹⁵ zehirlidir yumrusu,

¹⁸⁴ iliman: Limon (DS C VII).

¹⁸⁵ eşgi: Ekşi (DS C V).

¹⁸⁶ yanlık: Günlük yoğurdu saklamak veya yayık için kullanılan, işlenmiş koyun, keçi derisinden yapılmış tulum (DS CXI).

¹⁸⁷ ekki: Ham derilerin üzerine ekilen ve yayık tulumlarını pişirmek ve korumak için kullanılan, çam kabuğundan yapılmış bir toz (DS C V).

¹⁸⁸ Tepegediği: Gazipaşa'da bir mevki adı.

¹⁸⁹ Osmançayırı: Gazipaşa'da bir mevki adı.

¹⁹⁰ Taşlıseki: Gazipaşa'da bir yer adı.

¹⁹¹ Susuz: Gazipaşa'da bir mevki adı.

¹⁹² Çamalanı: Gazipaşa'da bir mevki adı.

¹⁹³ gazal: Kurumuş yaprak (TTAS).

¹⁹⁴ işlevik: Arı kovanlarında arıların girip çıktığı delik.

Çalının filisi¹⁹⁶, çamın torusu¹⁹⁷,
Domuzun **hortucu** ilanının¹⁹⁸ yavrusu,
Doñuza¹⁹⁹ **hortuç** ne güzel uymuş. /105

hökale (höka:le) Ukala, kibirli.

“Onuñ gadar höka:le birini görmedim. Argadaş, bunnu düşse yere eşilip
alma:cağ. / *Onun kadar kibirli birini görmedim. Arkadaş, burnu düşse yere eğilip
almayacak.* (Eşref Erdoğan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü”

Gañrıla²⁰⁰ gañrıla yörüse de heç,
Çalıyı depesinden sürüse de heç,
Höykürse²⁰¹, kaykılisa, çığrinsa²⁰² da heç,
Paskal²⁰³, **hökaleye** ne güzel uymuş. /111

ırgıgını ır- (ırgışını ır-) Gözünü korkutmak, cesaretini kırmak. (GYATS)

Gücünce bitirdim bugün işimi,
Irgıgını ırdım, söktüm dişini,
Hazetmedim bana göz kipişini,
Göz kırpmaya kipiş²⁰⁴ ne güzel uymuş. /97

ıvrasa²⁰⁵ 1. Koca karı ilaçları. 2. Hurafe.

“Kanım-içim ilidi”²⁰⁶ denilir aşka,
Bağrı yanıkların yarası başka,
Mum övmek²⁰⁷ okutmak olur **ıvrasa**,

¹⁹⁵ gabargan: Yılanıyastığıgillerden, soğan köklü, geniş ve uzun yapraklı, ortasından ucu silindir
şeklinde olgunlaştığı zaman kızaran tohum dalı çıkaran, sıvısı vücutta alerjiye yol açan bir bitki,
Lat. Dracunculus vulgaris.

¹⁹⁶ fili: Kesilmiş ağaç veya çalıların diplerinden çıkan bir yıllık sürgünler, filizler.

¹⁹⁷ toru: Yeni yetişen çam ağacı, fidan (DS C X).

¹⁹⁸ ilan: Yılan. (DS C VII)

¹⁹⁹ doñuz: Domuz (D C IV)

²⁰⁰ gañrıl-: Göğsü arkaya doğru atmak (DS C VI).

²⁰¹ höykür-: Heyecanlı veya kızgın bir biçimde bağırarak konuşmak (TS 2005).

²⁰² çığrın-: Haykırmak, çığlık atmak. (DS C III).

²⁰³ paskal: Yalan, palavra.

²⁰⁴ kipiş: Göz kırpması.

²⁰⁵ Bu kelimenin DS’de ıvrasa-ırbasa şeklinde varyantları vardır(krş. DS C VII).

²⁰⁶ kanı (içi) ili-: Kanı kaynamak, çok sevmek.

²⁰⁷ mum övmek: Nazardan korunmak için, nazar duası okuyarak 1-2 cm uzunluğunda üç parça
mumu kibrit çöpü kadar inceltip tavuk bacağı şeklinde birleştirip altına yapıştırmak.

Arılık²⁰⁸ muskaya ne güzel uymuş. /69

işlevik (işleviK) 1. Arı kovanlarında arıların girip çıktığı delik. (GYATS) 2. Havuzlarda dipte su salınan delik, gider.

“A çocu:m, gèÇ havızın işlevi:ni tikè:vèr de su boşa ağmasın. / A çocuğum, yürü havuzun giderini tıkayıver de su boşa akmasın. (Nazmiye Büyükbali, yaş:70 /Güneyköy Köyü)”

İşlevik ağzında arı durmasın,
Hırım hışım kalan kendin yormasın,
Divaneler Bağdat yolun sormasın,
Aşığa Bağdat ne güzel uymuş. /67

Havuzlarda **işleviğin** tıkaçı,
Taş çeker amele, takar arkacı²⁰⁹,
Özeme²¹⁰, bezeme sarar golbacı²¹¹
Golbaca eğirtmeç²¹² ne güzel uymuş. /67

itliba (iTLiba~iddiba <Ar. *iptida*) En önce, ilk önce, evvela. (TBRTS, GYATS)

Bi dıkı²¹³ yemek ye karnını doyor,
İtliba tenbih et, sonra iş buyur,
İçi geçiveren, kölgede²¹⁴ uyur,
Yorguna imirmek²¹⁵ ne güzel uymuş. /87

iyıcacık (i:cicacıK~ı:cıacık~ı:cık) / (ı:cıK<ız+(ı)cık<az+(ı)cık, ı:cıacık< az+(ı)+cak+cık) Azıcık, çok az.

Dumağıda²¹⁶, göz yanar, ses çatallaşır,
Sükkem²¹⁷ dutsa burun akar, yanak allaşır,

²⁰⁸ arılık: Bir hastalığı ilaç veya okuyup üfleyerek geçirmeye çalışan kimseye verilen ücret, bahşiş (DS C I).

²⁰⁹ arkaç: Amelenin taş çekerken sırtına taktığı tahta semer, taş semeri.

²¹⁰ özeme: İplik yapmak için hazırlanmış yün, kıl yumağı (DS C IX).

²¹¹ golbaç: Eğirilmek üzere hazırlanmış yün veya pamuğun bükülerek kola dolanmış şekli.

²¹² eğirtmeç: Elde yün eğirmeye yarayan araç (DS C XII).

²¹³ dıkı: Azıcık (DS 1969:4).

²¹⁴ kölge: gölge.

²¹⁵ imir-: İçi geçmek, yarı uyur yarı uyanık olmak (DS C VII).

²¹⁶ dumağı: Nezle (TS 2005).

²¹⁷ sükkem: Nezle, grip (DS C X).

Denk gelirse yolda **ıycıcacık** hallaşır,
Habere mücûde²¹⁸ ne güzel uymuş. /81

izala- (< *Ar. eza + T. la-*) Çok acı çekmek, koma hâlinde olmak. (GYATS)

“Köpe: tüfe:le vurdu:nda köpeg_ölmeden_önce çoğ_izaladı. O köpe:ñ_intizarıyla o adam çok çeker. / *Köpeği tüfekte vurduğunda köpek ölmeden önce çok acı çekti. O köpeğin ahıyla o adam çok çeker.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

İş görene ireñgetmek²¹⁹ yazıktır,
İş oñsun demeden geçmek ayıptır,
Sırkat²²⁰; saklı, kaçırılmış, kayıptır,
İzalama, komaya ne güzel uymuş. /63

İş ongsun (İş oñsun²²¹) Çalışan biri için, “Kolay gelsin, hayırlı işler.” anlamında kullanılan iyi dilek sözü.

İş görene irengetmek yazıktır,
İş ongsun demeden geçmek ayıptır,
Sırkat; saklı, kaçırılmış, kayıptır,
İzalama, komaya ne güzel uymuş. /63

kafayı cörtlet- (kafayı cörtlet-) Kafayı yemek, delirmek.

Kafayı cörtletir öykelenince²²²,
Dedik dutmaz²²³, laf sırası gelince,
Gepiletir²²⁴, çocuğunu dövünce,
Gaypıncak²²⁵ kaydırak ne güzel uymuş. /127

karahasıl (ğarahasıl) Burçak, mercimek, bakla, fiğ gibi siyah tohumdan üretilen baklagiller. (TBRTS, GYATS)

Karahasıl, mihtan²²⁶, arpa-buğdey bol olsun

²¹⁸ mücûde: Sevindirici haber, müjde (DS C IX).

²¹⁹ irenget-: Eziyet etmek (DS C VII).

²²⁰ sırkat: 1. Sayımı yapılmayan insan ya da hayvan. 2. Sayımdan kaçırılmış hayvan (DS C X).

²²¹ oñmak: Daha iyi duruma gelmek, onmak.

²²² öykelen-: Öfkelenmek, kızmak (DS C IX).

²²³ dedik dut- : Denileni yapmak, emirlere uymak.

²²⁴ gepilet-: Tokat atmak, yumruk vurmak, dövmek.

²²⁵ gaypıncak: Çocukların üzerinde kayarak eğlendikleri oyun aracı, kaydırak.

Patikamız tarak²²⁷, susa²²⁸ asfalt yol olsun,
Dostumuz dost, düşmanımız kul olsun,
Çelimsiz küde²²⁹ ne güzel uymuş. /63

(birine) kanı (içi) ili- (ğanı (içi) ili-) Kanı kaynamak, çok sevmek.

“Kanım-içim ilidi” denilir aşka,
Bağrı yanıkların yarası başka,
Mum övmek²³⁰ okutmak olur ıvrasa²³¹,
Arılık²³² muskaya ne güzel uymuş. /69

kekri (keKri) Ekşi.

Ham meyve kekredir, ekşimiş **kekri**,
Gök erik mayhoştur, iliman²³³ eşgi²³⁴,
Yanlığın²³⁵ dışına sürülür ekki²³⁶,
Kozalağa güppük²³⁷ ne güzel uymuş. /125

keleme (kelême) 1. Ekin tarlalarının kara sabanla yaklaşık yarım veya bir günde sürülebilecek kısmı. 2. Dağ yamaçlarında ormanların kesilmesiyle elde edilmiş, ikinci defa sürülecek olan tarla.²³⁸

Kelemeyi baştan sürmüş öküzler,
Evleğin²³⁹ başında durmuş öküzler,

²²⁶ mihtan: Arpa, buğday ve çavdarı birlikte öğüterek yapılan karışık un (DS C IX).

²²⁷ tarak: Keçi yolu, patika (DS C X).

²²⁸ susa: Yol, şose (DS C 10).

²²⁹ küde: Zayıf, çelimsiz, boyu kısa.

²³⁰ mum öv-: Nazardan korunmak için, nazar duası okuyarak 1-2 cm uzunluğunda üç parça mumu kibrit çöpü kadar inceltip tavuk bacağı şeklinde birleştirip alına yapıştırmak.

²³¹ ıvrasa: 1. Koca karı ilaçları. 2. Hurafe.

²³² arılık: Bir hastalığı ilaç veya okuyup üfleterek geçirmeye çalışan kimseye verilen ücret, bahşış (DS C I).

²³³ iliman: Limon (DS C VII).

²³⁴ eşgi: Ekşi (DS C V).

²³⁵ yanlık: Günlük yoğurdu saklamak veya yayık için kullanılan, işlenmiş koyun, keçi derisinden yapılmış tulum (DS CXI).

²³⁶ ekki: Ham derilerin üzerine ekilen ve yayık tulumlarını pişirmek ve korumak için kullanılan, çam kabuğundan yapılmış bir toz (DS C V).

²³⁷ güppük: Çam kozalağı.

²³⁸ Ormanın kesilmesiyle elde edilmiş, hiç sürülmemiş, sert araziye de *göbedde* denir.

²³⁹ evlek: 1. Tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri. 2. Bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan her biri (DS C V)

Sabanı, zevleyi²⁴⁰, kırmış öküzler,
Öğendire²⁴¹, embile²⁴² ne güzel uymuş. /119

kıçma (ğıÇma) At, eşek veya katırın arka ayaklarıyla attığı tekme. (*kıçma*<
kıç atma) (GYATS)

Samanlığa kapandan²⁴³ dökülür saman,
Kıçma salar katır, yaman mı yaman,
Guşluk vakti eve geldiğin zaman,
Gayfeli²⁴⁴ yemeğe ne güzel uymuş. /109

kırangı (ğırañı~ğırañ) Su buğusunun soğuk havalarda, yerde, bitkiler,
ağaçlar ve öteki nesnelere üzerinde donmasıyla oluşan ince su damlacıkları,
kırağı.

Soyağı²⁴⁵ var, ayañısı²⁴⁶ var,
Yöş²⁴⁷ ile yürünmez²⁴⁸ garañısı²⁴⁹ var,
Yel eser, buz dutar, **kırangısı** var,
Üşümeye buymak²⁵⁰ ne güzel uymuş. /57

kızılyüglük (ğızılyü:lüK~ğızılyü:lük) El ve ayak parmaklarında görülen
iltihaplı yara, dolama. (TBRTS)

İş pilan çevirir kurampa²⁵¹ yapar,
Sabah erken kalkan keyreyi²⁵² gapar,
Kızılyüglük dediğin parmakta çıkar,
Kurampa hileye ne güzel uymuş. /113

²⁴⁰ zevle: Öküzün boyunduruktan çıkmaması için boyunduruğa geçirilen eğri değnekler (DS C XI)

²⁴¹ öğendire: Hayvanları dürtmekte kullanılan ucu bizli değnek, üvendire (DS C IX).

²⁴² embil: Hayvanları sürmek için uzun ya da kısa bir değnek ucuna geçirilen başsız çivi, nodul (DS C V).

²⁴³ kapan: Evden bodruma inmek için açılan kapak (DS C VIII).

²⁴⁴ gayfeli: Kahvaltı.

²⁴⁵ soyağı: Kartal, doğan, şahin vb. alıcı kuşlar.

²⁴⁶ ayañı: Hoppa, şımarık (DS C I).

²⁴⁷ yöş: Alacakaranlık (DS C XI).

²⁴⁸ yürü- : Yürümek (DS C XI).

²⁴⁹ garañı: Karanlık (TTAS).

²⁵⁰ buy-: Çok üşümek (TS 2005).

²⁵¹ kurampa: Dolandırıcılık, hile, düzen (DS C VIII).

²⁵² keyre: Sıra, nöbet (DS C VIII).

kirten Dokuma tarağı.

Kirtenle dokunur çullar çaputlar²⁵³,
Mal sırtında duradursun havutlar²⁵⁴,
Döğülsün²⁵⁵ dibekte olsun gavutlar²⁵⁶,
Salıncak, külüncek²⁵⁷ ne güzel uymuş. /129

kolbaç (ğolbaÇ) Eğirilmek üzere hazırlanmış yün veya pamuğun bükülerek kola dolanmış şekli. (TBRTS, GKA)

“E:rTmec_e:ridig. Davara gèddi:mizde alıdığ_elimize bi ğolbaÇ, gètiridiK yuma: a:şamıla_ëve. / Eğirtmeç eğirirdik. Davara gittiğimizde alırdık elimize bir kolbaç, getirirdik yumağı akşamüzeri eve. (Ümmü Şen, yaş:81/ Zeytinada Köyü)”

Eğirtmeç²⁵⁸ **kolbaç**, sulağa yalak,
Keçiye kırklık²⁵⁹, kırklığa tarak,
Tarağa tolma²⁶⁰, kirmene²⁶¹ yumak,
Yumağa gelep²⁶² ne güzel uymuş . /49

künneş²⁶³ Koyunlar sıcakta gölgelerinden yararlanmak için birbirlerine sokulmak, toplanmak.

Kıç atar toy sıpa anasını görünce,
Künneşir koyunlar gün vurunca,
Kız sevinir kesenesi gelince,
Kesene²⁶⁴ geline ne güzel uymuş. /113

külüncek Salıncak.

²⁵³ çaput: Eski bez parçası (DS C III).

²⁵⁴ havut: Deve semeri (DS C VII).

²⁵⁵ döğ: Dövmek.

²⁵⁶ gavut: Keçiboynuzunun; fıstık, badem, ceviz veya susamla karıştırılıp dibekte dövülmesiyle elde edilen yiyecek.

²⁵⁷ külüncek: Salıncak

²⁵⁸ eğirtmeç: Elde yün eğirmeye yarayan araç (DS C XII).

²⁵⁹ kırklık: Davar kırkılan makas (DS C VIII).

²⁶⁰ tolma: Ölmüş veya kesilmiş hayvan derisinden yolunan kıl veya yün.

²⁶¹ kirmen: Elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç (TS 2005).

²⁶² gelep: İp çilesi, kelep (DS C VI).

²⁶³ Bu kelimenin DS' de *gürnemek* şeklinde varyantı vardır (krş. DS C XII).

²⁶⁴ kesene: Gelinlik kız ve için alınan, düğünden önce (genelde perşembe günleri) küçük bir merasimle teslim edilen eşyalar.

“Çoca: bi külüncek ğuruvèriñ. /Çocuğa bir salıncak kuruverin. (Kemal Küçükballı, yaş: 74/ Güneyköy Köyü)”

Kirtenle²⁶⁵ dokunur çullar çaputlar²⁶⁶,
Mal sırtında duradursun havutlar²⁶⁷,
Döğülsün²⁶⁸ dibekte olsun gavutlar²⁶⁹,
Salıncak, **külüncek** ne güzel uymuş. /129

kütük düş- Bahşiş almak için gelin arabasının önünü kesmek.

Gelin alıcıya **kütük düşülür**,
Yazlık tapanlanır, sürgü çekilir,
Kaya bayralanır²⁷⁰, kayrak²⁷¹ sökölür,
Kerkinmek²⁷² sürtünmek ne güzel uymuş. /131

laf ğarıştır- (laf ğarıştır-) Laf getirip götürmek.

“Çok laf ğarıştıro:ru o neñelet herif. Milleti birbirine düşürecek. /Çok laf getirip götürüyor o lanet herif. Milleti birbirine düşürecek. (Fatmana Küçükballı, yaş: 69/ Güneyköy Köyü)”

Ortalığı gurdalar²⁷³, **laf ğarıştırır**,
İnadı sürdürür, sidik yarıştırır²⁷⁴,
Oralı olmaz, başından savıştırır²⁷⁵,
Pusarık, buğulu ne güzel uymuş. /129

mazarrat kabağı (mazarraT ğaba:) Mazeret uyduran, bahane bulan.

²⁶⁵ kirten: Dokuma tarağı.

²⁶⁶ çaput: Eski bez parçası (DS C III).

²⁶⁷ havut: Deve semeri (DS C VII).

²⁶⁸ döğ-: Dövmek.

²⁶⁹ gavut: Keçiboynuzunun; fıstık, badem, ceviz veya susamla karıştırılıp dibekte dövülmesiyle elde edilen yiyecek.

²⁷⁰ bayra: Taş kırmaya yarayan alet, balyoz.

²⁷¹ kayrak: Yassı, düz, tabaka halindeki taş (DS C VIII).

²⁷² kerkin- : 1. Sapık amaçla birisinin arkasına değmek, sürtünmek. 2. Erkek hayvan dişisine karşı çiftleşme istediğini belirten hareketler yapmak. (DS C VIII).

²⁷³ ortalığı gurdala-: Laf getirip götürmeyle insanların arasını kızdırtmak.

²⁷⁴ sidik yarıştır-: Gücü olmadığı hâlde inat edip karşıdaki ile yarışmak, rekabet etmek.

²⁷⁵ başından savıştır- : Bir istekte bulunana sözde bir sebeple uzaklaştırmak, başından savmak.

“O ço:ğdan éyi mazarrat ğaba: mı olur, her şeye bi mahanası var. / O çocuktan iyi bahane uyduran mı olur, her şeye bir bahanesi var. (Ümmü Şen, yaş: 81/ Zeytinada Köyü)”

Sulu derelerden susuz getirir,
Mahana²⁷⁶ için dereleri yitirir,
Mazarrat²⁷⁷ adamın aklın yitirir,
Mazarrat kabağı ne güzel uymuş. /147

mehlez (mehlez ~mehnez) Yapışkan kil veya çamur, balçık. (GYATS)

Mehlez ile sıva akmasın yalak
Çalduvar ofruldu²⁷⁸ göçtü langadak
Daşa dokandı da gırıldı gabak,
Mehleze çamur ne güzel uymuş. /99

mekişini eğ- (mekişini eş-)Somurtmak, yüzünü eğmek, suratını asmak.

“Çoucağ anasının gelme:ce:ni duyunsıra mekişini eşi, oturdu. / *Küçük çocuk anasının gelmeyeceğini duyunca suratını astı, oturdu.* (Fatmana Küçükbalı yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

Mekişini eğer yüzün karartır,
Helal haram demez gözün karartır,
Nahrayla²⁷⁹ pasafila²⁸⁰ özün karartır,
Meçikliye²⁸¹ haram ne güzel uymuş. /147

mekmen²⁸² (mekmen) Patika yollarda taşlardan oluşmuş merdiven basamakları.

Dışisine maya, erkeğine beserek²⁸³
Endamı güzel de boyu kısarak²⁸⁴

²⁷⁶ mahana: İleri sürülen sözde neden, bahane (DS C XII).

²⁷⁷ mazarrat: Engel (DS C XII).

²⁷⁸ ofrul-: Göçmek, yıkılmak (duvar, toprak veya kayalar için).

²⁷⁹ nahra: Sitem, başa kakma (DS C XII).

²⁸⁰ pasaf: Yalan (DS C IX).

²⁸¹ meçikli: Ağrı, zehir.(DS C XII)

²⁸² Bu kelimenin DS' de *metmen~metmenek* şeklinde varyantları vardır(krş. DS C IX).

²⁸³ beserek: Tüylü ve besili erkek deve, dişi boz deve ile erkek buhur devenin çiftleşmesinden doğan erkek deve, damızlık deve (DS 1965: C II).

²⁸⁴ kısarak: Kısaca, biraz kısa (DS C VIII).

Mekmenlere usul usul basarak
Gözele²⁸⁵ salınmak ne güzel uymuş. /59

mızırtlan- Söylenmek, sızlanmak, yakınmak.

Kavur otu, yumurtayı sıdır²⁸⁶, mıkla²⁸⁷ yap,
Mızırtlanma önündeki işi yap,
Övemeçin²⁸⁸ yemliğini²⁸⁹ çokça kat.
Sıdırmak yumurtaya ne güzel uymuş. /99

muğal- (muğal-) Bunalmak.

Muğalanlar muğar²⁹⁰ başına gitsin,
Düğüsü²⁹¹ azalan, yarma daşına²⁹² gitsin,
Çuvaldızı soran palan kaşına gitsin,
İrpeden²⁹³ çuvaldıza ne güzel uymuş. /81

mum öv- Nazardan korunmak için, nazar duası okuyarak 1-2 cm uzunluğunda üç parça mumu kibrit çöpü kadar inceltip tavuk bacağı şeklinde birleştirip alına yapıştırmak.

Kanım-içim ilidi²⁹⁴ denilir aşka,
Bağrı yanıkların yarası başka,
Mum övmek okutmak olur ıvrasa²⁹⁵,
Arılık²⁹⁶ muskaya ne güzel uymuş. /69

muraylan- 1. Şımarmak. (TBRTS) 2. Öğünmek, gururlanmak.

Muraylanma senden büyük Allah var,

²⁸⁵ gözel: güzel (DS C VI).

²⁸⁶ sıdır- : Kırmak (yumurta vb. için) (DS C X).

²⁸⁷ mıkla: Sarmısaklı yoğurt ve yumurtayla yapılan çılıbır (DS C IX).

²⁸⁸ övemeç: Doğranmış soğan ve çökeleği karıştırıp ovalayarak yapılan bir yiyecek.

²⁸⁹ yemlik: İlkbaharda yetişen toplanıp yenen yabani bir ot çeşidi (DS C XI).

²⁹⁰ muğar: Pınar, çeşme (DS C IX).

²⁹¹ düğü: Elendikten sonra geriye kalan en ince bulgur (DS C IV).

²⁹² yarma daşı: İçinde mısır, buğday vs. dövülen dibek şeklindeki taş.

²⁹³ irpeden: 1. İp. 2. Kıl iplik. (DS C VII).

²⁹⁴ kanı(içi) ili-: Kanı kaynamak, çok sevmek.

²⁹⁵ ıvrasa: 1. Koca karı ilaçları. 2. Hurafe.

²⁹⁶ arılık: Bir hastalığı ilaç veya okuyup üfleterek geçirmeye çalışan kimseye verilen ücret, bahşiş (DS C I).

İrenk etme²⁹⁷ üstümüzde Allah var,
Yalandan sonrası, vallah-billah var,
Peygambere ümmet ne güzel uymuş. /81

mümmülü (mümmülü~mümbülü) Gelincik çiçeği. (TBRTS, GYATS)

Camisinde ezanları okunur,
Evlerinde curfalklar²⁹⁸ dokunur,
Mümmülü naz eder, allar takınır
Papatyalar açar durur köyümde. /65

ofrul- Göçmek, yıkılmak (duvar, toprak veya kayalar için).

Mehlez²⁹⁹ ile sıva akmasın yalak
Çalduvar³⁰⁰ **ofruld** göçtü langadak
Daşa dokandı da gırıldı gabak,
Mehleze çamur ne güzel uymuş. /99

ortalığı gurdala- (ortalı: gurdala-) Laf getirip götürmeyle insanların arasını kızıştırmak.

Ortalığı gurdalar, laf garıştırır³⁰¹,
İnadı sürdürür, sidik yarışırır³⁰²,
Oralı olmaz, başından savıştırır³⁰³,
Pusarık, buğulu ne güzel uymuş. /129

puhrul- (pu^hrul-) Şişmek.

Geysiye³⁰⁴ gedilir, asbap³⁰⁵ yunulur³⁰⁶,
Ortaya bir ayran aş³⁰⁷ gonulur,

²⁹⁷ irenk et-: Eziyet etmek (DS C VII)

²⁹⁸ çurfalık (bk. çulfalık): İplik dokuma tezgâhı, (DS C III).

²⁹⁹ mehlez: Yapışkan kil veya çamur, balçık.

³⁰⁰ çalduvar: Gelişi güzel yapılmış, eğreti duvar.

³⁰¹ laf garıştır- : Laf getirip götürmek

³⁰² sidik yarışır- : Gücü olmadığı hâlde inat edip karşıdaki ile yarışmak, rekabet etmek.

³⁰³ başından savıştır- : Bir istekte bulunana sözde bir sebeple uzaklaştırmak, başından savmak.

³⁰⁴ geysi: Elbise, çamaşır (DS CVI).

³⁰⁵ asbap: Elbise, giysi (TTAS).

³⁰⁶ yun- : Yıkınmak (TS 2005).

³⁰⁷ ayran aş: Dövülmüş mısır veya buğdayın haşlanıp soğutulduktan sonra ayranla karıştırılmasıyla yapılan bir yiyecek.

Çokça yiyenlerin garnı³⁰⁸ **puhrulur**,
Sofraya düzen ne güzel uymuş. /117

saya- Deri terbiyelemek, tabaklamak, deri işiyle uğraşmak.

Avkalamak³⁰⁹, arkalamak, dayamak
Değirmen üğütmek³¹⁰, deri sayamak,
Yol büyüğe küçüklere ayamak³¹¹,
Beheder olasin³¹² ne güzel uymuş. /57

**Sen sen isen sencileyin, ben de benim bencileyin. (Sen, seniseñ sencilè:n;
ben de benim bencilè:n)**

Bir kişinin; kendisiyle yarışan, inatlaşan birine onunla rekabet edecek,
inatlaşacak gücü olduğunu anlatan bir deyim.

“Çocu:m gèdme, dedim o ğadar. Beni dıñramadı, gèdme: ğağdı. Ben de sen,
seniseñ sencilè:n; ben de benim bencilè:n, dedim. Eve kitle: ğodum. / *Çocuğum
gitme, dedim o kadar. Beni dinlemedi, gitmeye kalktı. Ben de; sen, sen isen sana göre;
ben de benim bana göre, dedim. Eve kitleye koydum. (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 /
Güneyköy Köyü)*”

**Sen sen isen sencileyin,
Ben de benim bencileyin,
Şunca zaman, buncaleyin,
Bu ağız, kitaba ne güzel uymuş. /111**

sidik yarışır- (sidig yarışdır-) Gücü olmadığı hâlde inat edip karşıdaki ile
yarışmak, rekabet etmek. (AF II)

Zañkı benile baş edebilecekmiş gibi duddu sidig yarışdırmea ğağdı. / *Sanki
benimle baş edebilecekmiş gibi tuttu rekabet etmeye kalkıştı. (Kemal Küçükballı,
yaş:74 /Güneyköy Köyü)*”

Ortalığı gurdalar³¹³, laf garıştırır³¹⁴,

³⁰⁸ garnı: Karın.

³⁰⁹ avkalamak: 1. Örselemek, hırpalamak, ansızın altına almak. 2. Çocuğu hırpalayarak sevmek (DS C I).

³¹⁰ üğütmek: Öğütmek (DS C XI).

³¹¹ ayamak: Uz kullanmak, kayırmak, korumak (DS C I).

³¹² beheder olasin: Sağ ol, Allah iyiliğini versin.

³¹³ ortalığı gurdala- : Laf getirip götürmeyle insanların arasını kızıştırmak.

İnadı sürdürür, **sidik yarıştırır**,
Oralı olmaz, başından saviştirir³¹⁵,
Pusarık, buğulu ne güzel uymuş. /129

sinkurt (siñgurT) Mezardan ölüleri çıkarıp yiyen yabani hayvan, sırtlan
(AF I)

Tefekleri, teynelleri³¹⁶, alıçları, murtları,
Belenlerde dolaşan **sinkurtları**,
Yaylalarda körük³¹⁷ ata yurtları,
Yurtlara oba ne güzel uymuş. /65

soyağı (soyağı~soya:) Kartal, doğan, şahin vb. alıcı kuşlar.

“Bizim tavıgları heP soya: almış, bice:zini bile biraKmamış. / *Bizim tavukları hep soyağı almış, bir taneciğini bile bırakmamış.* (Kemal Küçükballı, yaş: 74 / Güneyköy Köyü)”

Soyağı var, ayañısı³¹⁸ var,
Yöş³¹⁹ ile yürünmez³²⁰ garañısı³²¹ var,
Yel eser, buz dutar, kırañısı³²² var
Üşümeğe buymak³²³ ne güzel uymuş. /57

susamsıra (susamsıra~sisamsıra) Susamın bal, pekmez veya şeker ile karıştırılıp kavrulmasıyla yapılan bir tatlı çeşidi. (GYATS)

“Esgiden anamız susamsıra bişiriverirdi, çok sevinidig_ ona. / *Eskiden annemiz susamsıra pişiriverirdi, çok sevinirdik ona.* (Kemal Küçükballı, yaş: 74 / Güneyköy Köyü)”

Ara sıra, **susamsıra**, balsıra³²⁴,

³¹⁴ laf gariştir- : Laf getirip götürmek

³¹⁵ başından saviştir- : Bir istekte bulunana sözde bir sebeple uzaklaştırmak, başından savmak.

³¹⁶ teynel: Defne (DS C X).

³¹⁷ körük- : 1. Eskimek, yıpranmak, köhnemek. 2. Kendisinden beklenen yararı veremez duruma gelmek.

³¹⁸ ayağı: Hoppa, şımarık (DS C I).

³¹⁹ yöş: Alacakaranlık (DS C XI).

³²⁰ yürü- : Yürümek (DS C XI).

³²¹ garağı: Karanlık (TTAS).

³²² kırağı: Su buğusunun soğuk havalarda, yerde, bitkiler, ağaçlar ve öteki nesnelere üzerinde donmasıyla oluşan ince su damlacıkları, kırağı.

³²³ buy- : Çok üşümek (TS 2005).

Su kabağın boşalmışsa susura³²⁵!
Tıpış tıpış yola düş gel ardım sıra,
Balsıra, baldan ne güzel olmuş. /109

şerefli (şerefli~şerevli) Biçildikten sonra ortasından bağlanmış ekin veya ot demeti. (GYATS)

Üğ³²⁶ doldur sen zehreyi ölçerken,
Erezi³²⁷ unutma buğday seçerken,
Şerefli yap ekinleri biçerken,
Buğdaya **şerefli** ne güzel uymuş. /101

şıprık (şıprık) Uzun, ince ağaç çubuk.

Şıprığı sündür de bayam³²⁸ kakalım³²⁹,
Şeytan ilişmesin nuska³³⁰ takalım,
Şengirden³³¹ çıkıp da yola bakalım,
Şeytana nuska ne güzel uymuş. /101

şırkıT- (şırkıT-) Sıkarak veya ezerek suyunu çıkarmak.

ŞırkıTmadan salkım yolmak hoş olur,
Şeşlemeden³³² tüfek atmak boş olur,
Ay çıkmadan yol karanlık, yöş³³³ olur,
Şafağa aydınlık ne güzel uymuş. /65

şineke Şımarık, yaramaz, haylaz. (GYATS)

İki hapaz³³⁴ mı desek iki pataz mı?

³²⁴ balsıra: Peteklerin balı alındıktan sonra petekleri yıkayarak elde edilen sıvı bal (DS C II).

³²⁵ susura- : Susamak (DS C X).

³²⁶ üğ: (Ölçek hesabı kullanılan arpa, buğday vb. katı maddelerin ölçümünde) ölçeğin hacminden fazla, tepeleme.

³²⁷ erez: Buğday ve arpa tarlalarında, ekinle karışık olarak yetişen, delice otu da denilen ve buğdayla beraber öğütülüp yenilirse baş dönmesi yapan bir çeşit ot (DS C V).

³²⁸ bayam: Badem (DS C II).

³²⁹ kak- : Kakalamak, sarsmak (DS C VIII)

³³⁰ nuska: Muska (DS C IX).

³³¹ şengire : Şura, ora.

³³² şeşle- : Doğrultmak, nişan almak (DS C X).

³³³ yöş: Alacakaranlık (DS C XI).

³³⁴ hapaz: 1. Avuç dolusu (DS C VII).

Şu oğlan hem **şineke** hem benamaz mı?
Acap³³⁵ samıt³³⁶ mıdır dil anlamaz mı?
Dilsiz işaret ne güzel uymuş. /65

takıldırım (tağıldırım) Şimşek. (TBRTS)

Kızgın deke³³⁷ siyer, siygini³³⁸ kokar,
Gök gürleyince **takıldırım** çakar,
İt deriyi kapmış, kadın da ta şöyle bakar,
Takıldırım şimşeğe ne güzel uymuş. /115

tılbıç 1. Saç. 2. *mec.* Saçlı (kız çocuğu, kadın). (GYATS)

“Çarı sinirledi:nde ne dedi:ni bildi: yoğ_olum, öndü:n şu gız çocu:nu ö:ne almış, seni tılbıç seni, seniñ tılbıcıñı yoların ha, de:botur. Ben de ne de:ce:mi bilemedim. / *Kadın sinirlendiği vakit ne dediğini bildiği yok oğlum, önceki gün şu kız çocuğunu önüne almış, seni saçlı seni, senin saçını yolarım ha, deyip durur. Ben de ne diyeceğimi bilemedim.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

tılbıçlan- Karışık darmadağın olmak (saç, sakal vs. için).

Gedevede³³⁹ durma boynun tutulur,
Saçın **tılbıçlanır**, sesin kısılır,
Ürüncek³⁴⁰ üstüne dülbent örtülür,
Salıncağa ürüncek ne güzel uymuş. /101

tirpede düş- Korkuyla aniden sıçramak. (TBRTS)

İldırım³⁴¹ inince **tirpede düşer**,
Elitülü³⁴² çalda³⁴³, balkanda³⁴⁴ yaşar,
Isıcaktan adamın tebdili şaşar.

³³⁵ acap: Acaba (DS C XII).

³³⁶ samıt: Tat (DS C XII).

³³⁷ deke: Teke.

³³⁸ siygın: Tekelerin penisten çıkarttıkları ve cinsel isteklerini bildiren sert kokulu sıvı madde.

³³⁹ gedevet: Yazın esen hafif rüzgâr (DS C VI).

³⁴⁰ ürüncek: Çocuk salıncağı.

³⁴¹ ıldırım: Yıldırım (DS C VII).

³⁴² elitülü: 1. Ayı. 2. Çocukları korkutmak için uydurulmuş hayali bir yaratık.

³⁴³ çal: Ormanlık, fundalık (DS C III).

³⁴⁴ balkan: Sık ormanlık, çalılık, fundalık yer (DS C II).

Elitülü ayıya ne güzel uymuş. /113

tolma Ölmüş veya kesilmiş hayvan derisinden yolunan kıl veya yün.

“Geçiniñ derisini duzlarız, duzladığdan so:na bikaÇ gün küllé:P ısladırız. BikaÇ gün ö:le ğalmsıra deriniñ tolması ğoleyce yolunur. / *Keçinin derisini tuzlarız, tuzladıktan sonra birkaç gün külleyip ıslatırız. Birkaç gün geçince derinin kılı kolayca yolunur.* (Fatmana Küçükballı yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

Eğirtmeçe³⁴⁵ kolbaç³⁴⁶, sulağa yalak,
Keçiye kırklık³⁴⁷, kırklığa tarak,
Tarağa **tolma**, kirmene³⁴⁸ yumak,
Yumağa gelep³⁴⁹ ne güzel uymuş. /49

tolmala- Hızlıca, gelişigüzel yolmak.

Yaylada iki ğarı getirdig ğoñşu köyden burçaK yolmaya, boba ğarılar burça: tolmalé: tolmalé:vérđi. Ğoca tallé: a:şama ğomadılar. / *Yaylada iki kadın getirdik komşu köyden burçak yolmaya, baba, kadınlar burçağı gelişigüzel yolu yoluverdiler. Koca tarlayı akşama koymadılar.* (Kemal Küçükballı, yaş: 74 / Güneyköy Köyü)”

Önce tülerirdi³⁵⁰, sonra ulardı,
İtliba³⁵¹ **tolmalar**, sonra yolardı,
Termiye³⁵² çıkarsa partal dolardı,
Şepide³⁵³ bazlama ne güzel uymuş. /123

uzgama (uzğama) Ölçüsüz, hesapsız, plansız, programsız, gelişigüzel.

Uzgama yol gitme, yolun şaşarsın,
Er erken yola çık, menzil aşarsın,
Varırsın da muhanete³⁵⁴ düşersin,
Durağa menzil ne güzel uymuş. /107

³⁴⁵ eğirtmeç: Elde yün eğirmeye yarayan araç (DS C XII).

³⁴⁶ kolbaç Eğirilmek üzere hazırlanmış yün veya pamuğun bükülerek kola dolanmış şekli.

³⁴⁷ kırklık: Davar kırkılan makas (DS C VIII).

³⁴⁸ kirmen: Elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç (TS 2005).

³⁴⁹ gelep: İp çilesi, kelep (DS C VI).

³⁵⁰ tüler- : Tüylenecek (DS CX).

³⁵¹ itliba: En önce, ilk önce, evvela.

³⁵² termiye: Bir çeşit deri hastalığı, temriye (DS C X).

³⁵³ şepit: Yufka ekmekten daha küçük ve kalın ekmek (DS CX)

³⁵⁴ muhanet: El, yabancı (DS C IX).

üğürtmeç (üğürTmeÇ~üğürTmeK) Sakızlak (çitlembik) ağacının ilkbaharda çıkan ve yenebilen filizleri. (TBRTS, GYATS)

“Çocuğlu:mda bahar geldi:nde yedi:m üğürtmeçleriñ dadı ha:la: dama:mda. / Çocukluğumda bahar geldiğinde yediğim çitlembik filizlerinin tadı hâlâ damağımda. (Kemal Küçükballı, yaş: 74 / Güneyköy Köyü)”

Sakızlağın burcu³⁵⁵, çaputun³⁵⁶ gurcu³⁵⁷,
Duvarın sıvası, yapının harcı,
Düşlenmiş³⁵⁸ mal talan eder, zararlı,
Üğürtmece burç ne güzel uymuş. /105

ürüncek (ürünceK) Çocuk salıncağı. (GYATS)

Gedevede³⁵⁹ durma boynun tutulur,
Saçın tılbıçları³⁶⁰, sesin kısılır,
Ürüncek üstüne dülbent örtülür,
Salıncağa **ürüncek** ne güzel uymuş. /101

yemir- Hırslanıp dişlerini birbirine sürtmek.

“Adam güccüğü bi daş digdi. Dè: öteye vardı, bi salladı vuramadı; ikinci, üçüncü de olmadı. Galan dördüncüde yemirme: başladı. /Adam küçük bir taş dikti. Ta ileri tarafa vardı, bir attı vuramadı; ikinci, üçüncü de olmadı. Artık dördüncüde hırslıdan dişlerini birbirine sürtmeye başladı. (Kemal Küçükballı, yaş:74 / Güneyköy Köyü)”

Aferin delisi, kendin **yemirir**,
Arpası fazlaysa merkep semirir,
Yem vermezsen gök³⁶¹ fidanı kemirir,
Merkebe sığa ne güzel uymuş. /91

yepir- Yetişmeye çalışmak.

³⁵⁵ burç: Dallardaki taze yaprak ve filiz (DS C II).

³⁵⁶ çaput: Eski bez parçası (DS C III).

³⁵⁷ gurç: Eski, kullanılmış kumaş parçaları.

³⁵⁸ düşlen- : Dadanmak, alışmak (DS C IV).

³⁵⁹ gedevet: Yazın esen hafif rüzgâr (DS C VI).

³⁶⁰ tılbıçlan- : Karışık darmadağın olmak (saç, sakal vs. için).

³⁶¹ gök: Yeşil (DS C VI).

“Davar yamaşdan aşşa: ekine do:ru goşma: başladı. Arkalarından ben de goşdum, yepirdim gadle:n yetişemedim. / *Davar yamaştan aşşağı ekine doğru koşmaya başladı. Arkalarından ben de koştum, yetişmeye çalıştım, katiyen (bir türlü) yetişemedim.* (Kemal Küçükballı, yaş:74 / Güneyköy Köyü)”

Yaba, diyren³⁶², düğen³⁶³ ister harmana,
Ucubuluk³⁶⁴ denir karman çormana,
Yeldirmek, **yepirmek**, yanfiri³⁶⁵ yana,
Şeleklik³⁶⁶ sakata ne güzel uymuş. /109

yılanebesi Boyları 40-90 cm arasında değişen, yeşil renkli kertenkele türü, yeşilistan, İskilip kertenkelesi, Lat. *Lacerta viridis* - *L. Trilineata*. (GYATS),

Merçemenenin³⁶⁷ irisi, **yılanebesi**,
Depesi taklak düşenin durur nefesi,
Kekliğin alası, tavukların kümesi,
Kekliğe ala ne güzel uymuş. /107

yola kavran- (yola gâvran-) Yola koyulmaya hazırlanmak.

Davşırıldı³⁶⁸, deşirdi³⁶⁹, yündü³⁷⁰, yıkandı,
Donu dimiledi³⁷¹, **yola kavrandı**,
Dibi çıkasica bu son kazandı,
Gazana³⁷² çomça³⁷³ ne güzel uymuş. /75

zavada Çok hızlı bir şekilde. (TBRTS)

³⁶² diyren: Harmanda sapları yaymaya yarayan demir ya da tahtadan yapılmış ucu çatalı tarım aygıtı (DS C IV).

³⁶³ düğen: Harmanda ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzünde keskin çakmak taşları dikine çakılı bulunan, kızak biçiminde araç, düven. (TS 2005).

³⁶⁴ ucubuluk: Özensiz giyinen, dağınık (DS C XII).

³⁶⁵ yanfiri: Yan yan yürüyen (DSC XII).

³⁶⁶ şelek: 1. Boynuzunun birisi kırık olan hayvan. 2. Şaşı (DS C X).

³⁶⁷ merçemene: Pürüzsüz, renkli bir çeşit kertenkele (DS C XII).

³⁶⁸ davşır- : Toplamak, kollamak, bakmak (DS C IV).

³⁶⁹ deşir- : Devşirmek, toplamak (DS C IV).

³⁷⁰ yün-: Yıkanmak (DS C XI).

³⁷¹ dimile-: Eteği veya şalvarı toplayarak belindeki kuşağa sıkıştırmak.

³⁷² gazan: Büyük tencere, kazan (DS C VI).

³⁷³ çomça: Kepçe, büyük tahta kaşık (DS C III).

“Moturula eviñ_ö:nden zavada aşşa: gēşdi. Hēç_evden yanı bile tanımadı. / *Motorla evin önünden çok hızlı bir şekilde aşağıya geçti. Hiç evden tarafa bile bakmadı.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

Cavada³⁷⁴ düşer de **zavada** geçer,
Tirik³⁷⁵ sincap giliğın iyisin seçer,
Bazısını deler bazısından vazgeçer,
Sincaba tirik ne güzel uymuş. /91

zılın- (**zılın-** ~**zılın-**) Herhangi bir şeyi büyük güç sarf ederek asılmak, çekmek. (TBRTS, GYATS)

Zılınırım zılınırım gelmiyor,
Yür³⁷⁶, yıkar, aklarım, irenk³⁷⁷ vermiyor,
Yumcala³⁷⁸ yumcala dişim kesmiyor,
Lokmaya geviş³⁷⁹ ne güzel uymuş. /65

C. DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDE BULUNAN FAKAT ANLAMI EKSİK YA DA FARKLI OLAN SÖZLER

arkaç (arķaÇ) 1. Eski evlerde kapı veya pencere kanatlarını tutmak için arkadan atılan enlemesine kuşak. 2. Amelenin taş çekerken sırtına taktığı tahta semer, taş semeri. 3. Sırtlarında odun taşıyanların sırtlarının acımaması için odun ile sırtları arasına koydukları yapraklı ince ağaç dalları veya bez parçası. (GYATS)

krş. DS CI/ arķaÇ I: Dokumalarda çözgü üzerine enliliğine atılan ip. arķaÇ II: 1. Davarların açıkta toplu olarak yattıkları yer, düz dağ sırtları. 2. Hafif meyilli yer, bayır. 3. Kuytu, siper yer. 4. Ağıl. 5. Ağılın ön tarafında, davarların iyi havalarda yattığı üstü açık, etrafı çitle çevrili yer. 6. Küçük toprak kümeleri arasında kalan düzlük. arķaÇ III: Sıra, düzen, kural. // DS C XII arķaÇ I: Koyunların yattıkları yer, kuytu yerler. 2. Dağ sırtı. arķaÇ II: Koyun sürüsünün arka arkaya sıralanışı.

Havuzlarda işleviğın³⁸⁰ tıkaçı,
Taş çeker amele, takar **arkacı**,

³⁷⁴ cavada: Aniden, birden bire.

³⁷⁵ tirik: Sincap (DS C X).

³⁷⁶ yü-: Yıkamak (DS C XI).

³⁷⁷ irenk: renk (DS C VII).

³⁷⁸ yumcala-: Dişsizlik nedeniyle lokmayı çiğnemedede zorlanmak.

³⁷⁹ geviş: Ağızda çiğnenen şey lokma (DS C VI).

³⁸⁰ işlevik: Havuzlarda dipte su salınan delik, gider.

Özeme³⁸¹, bezeme sarar golbaci³⁸²
Golbaca eğirtmeç³⁸³ ne güzel uymuş. /67

biseğel (bise^{el}~bise:l) Bir sürü, pek çok. (AF I, GYATS)

krş. DS C III/ biseğel I: Akşama doğru, akşam üstü. biseğel II: Birazdan. biseğel III: Bi parça, azıcık, biraz. biseğel IV: Az bir zaman, bir an.

İşlerin **biseğeli** ala bulaşık³⁸⁴
Ucubuluk³⁸⁵, kellik³⁸⁶, karman karışık,
Kimisi darılgın, kimisi barışık,
Gönül almak barışa ne güzel uymuş. /67

boğazak(bo^şaza^Ķ) Bakla, burçak, mercimek gibi bitkilerin kökünden çıkan beyaz çiçekli asalak bitki, canavar otu, *Lat. Orobanche*.

krş. DS C II / boğazak: Obur, pisboğaz.

Gartılınca³⁸⁷ yenmez olur çağlalar,
Boğazak çıksa evin³⁸⁸ tutmaz bağlalar³⁸⁹,
Gındıradan³⁹⁰ kalıncadır gargılar³⁹¹,
Kamışa gargı ne güzel uymuş. /125

bülle (bülle~bulla) Cıvcıvlik dönemini bitirmiş, yeni yumurtlamaya başlayan tavuk. (GYATS)

krş. DS C II / bülle: Cıvciv.

Tavuğa **bülle**, horoza ferik³⁹²,
Bahçeye barı³⁹³, kapısa gerik³⁹⁴,

³⁸¹ özeme: İplik yapmak için hazırlanmış yün, kıl yumağı (DS C IX).

³⁸² golbaç: Eğirilmek üzere hazırlanmış yün veya pamuğun bükülerek kola dolanmış şekli.

³⁸³ eğirtmeç: Elde yün eğirmeye yarayan araç (DS C XII).

³⁸⁴ ala bulaşık: Yarım, tamamlanmamış (TTAS)

³⁸⁵ ucubuluk: Özensiz giyinen, dağınık (DS C XII).

³⁸⁶ kel: Biçimsiz, çirkin, kötü, fena (DS C VIII).

³⁸⁷ kartal-: Tazeliğini, körpeliğini kaybetmek, kartlaşmak (DS C VIII).

³⁸⁸ evin: 1. Bir şeyin içindeki öz, lüp. 2. Buğday tanesinin olgunlaşmış içi, özü, habbe (TS 2005).

³⁸⁹ bağla: Bakla.

³⁹⁰ gındıra: Genellikle su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen ince, açık sarı renkli kamış, hasır otu, saz (DS C VI).

³⁹¹ gargı: Kamış (DS C VI).

³⁹² ferik: Yeni ötmeye başlayan genç horoz.

Demirciye örs, kalaycıya körük,
Olguna yetik ne güzel uymuş. /47

civil (civil~cibil) Göz çapağı. (TBRTS, GYATS)

krş. DS C III/ civil I: Yağ, peynir, bezir koymağa yarayan küçük toprak çömlek. civil II: Küçük iplik çilesi. civil III: Küçük tipli (kimse). civil IV: 1. Titiz, duygulu. 2. Uyanık. civil V: 1. Peyniri yağda pişirerek yapılan yemek. 2. Yağı alınmış süttten yapılan peynir. civil VI: 1. Ufak taneli darı. 2. Yazın ekilen ekin. 3. Doğranmış yeşil fasulye tanesi. civil VII: Kuşburnu. civil VIII: Yaban ördeği.

“Saba:la ğağdı:nda saña kaç kere dedim a ğuzum gözü:ñ civiliyle sofraya oturma, de:. / Sabahleyin kalktığında sana kaç kere dedim a kuzum, gözünüñ çapağı ile sofraya oturma, diye. (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

Gulağında sañ³⁹⁵, gözünde **civil**,
Gonuşmayı bilmez lafı yavul yuvul,
Gani’ye³⁹⁶ gırmata, abdala³⁹⁷ davul,
Davula tokmak ne güzel uymuş. /93

cübür Süprüntü, toz, çöp, gübür.

krş. DS C III/ cübür: Gübre.

“Örüzgere ğarşı şurda bi çay içelim, dedig, çayıñ içine heP cübür ğeddi. / Rüzgâra karşı şurada bir çay içelim, dedik, içine hep süprüntü, toz gitti. (Nazmiye Büyükballı, yaş: 70 / Güneyköy Köyü)”

Çer çöpe **cübür**, bazen de gübür³⁹⁸,
Aç gözü salıver, etsin sil-süpür,
Goyver³⁹⁹ önüne, yesin löpür löpür,
Doymaza gandak⁴⁰⁰ ne güzel uymuş. /93

cüpcük (cübcük) Elma, armut, üzüm vb. meyvelerin sapı.

³⁹³ barı: Bahçe duvarı, çit, avlu duvarları üzerine konulan çalı çırpı, harçsız yapılan duvar, tarla sınırı, tarlaların alt yanına çekilen taş set, siper (DS C II).

³⁹⁴ gerik: Bahçe girişlerinin dal veya kaba kerestelerin gerilmesiyle kapatılması (DS C VI).

³⁹⁵ sañ: Kulak kiri (DS C XII).

³⁹⁶ Gani: Özel ad.

³⁹⁷ abdal: çingene (DS C I).

³⁹⁸ gübür: Süprüntü, toz, çöp (DS C VI).

³⁹⁹ goyver: Koyuver.

⁴⁰⁰ gandak: *Mec.* Çok yiyen, doymak bilmeyen, obur (kimse).

krş. DS C III/ cübcük: Soğanın tohum veren uzun sert yaprağı.

Sapcığı ativer **cüpcüğü** yeme!
Gapcığı⁴⁰¹ mala ver, yemesin keme⁴⁰²!
Ne olacağım de, ne oldum deme!
Sapına **cüpcük** ne güzel uymuş. /93

çalduvar Gelişi güzel yapılmış, eğreti duvar.

krş. DS C III/ çalduvar I: 1. Yemekten önce yenen meyve. 2. kahvaltı. çalduvar II: Çalidan yapılan çit.

Mehlez⁴⁰³ ile siva akmasın yalak
Çalduvar ofruldu⁴⁰⁴ göçtü langadak
Daşa dokandı da gırıldı gabak,
Mehleze çamur ne güzel uymuş. /99

çalgarış (çalgarış) Akşam karanlığı, havanın kararmaya yakın hâli.

krş. DS C III/ çalgarış: Karışık, bozuk.

“Akşam çalgarışı şer_olu, deller, çocukları dışarı salmañ. / Akşam hava kararmaya yakın şer olur, derler, çocukları dışarı salmayın. (Safiye Acun, yaş: 41 / Beyobası Köyü)”

Minarede ezan, terevide⁴⁰⁵ salavat,
Akşama **çalgarış**, kabarığa kalafat⁴⁰⁶,
Saikaya şimşek, depreme afat,
Allah yarılğasın⁴⁰⁷ ne güzel uymuş. /57

çot Kalça; makat. (AF I)

krş. DS C III çot (I): 1. El veya ayağı sakat olan kimse, kötürüm, çolak. 2. Parmakları kısa ve küt olan. 3. Beş yaşına kadar yürüyemeyen çocuklara denir. 4. Eğri uzayan tırnak. 5. Bodur, ufak tefek. çot (II) : Ağaç dallarının gövdeye bitiştiği yer ve bunlardan iki dalın arasında kalan kısım. çot (III): Çok sık: Çot üzüm hevenk

⁴⁰¹ gapcık: Tahıl kabuğu (DS C VI).

⁴⁰² keme: Fare (DS C XII).

⁴⁰³ mehlez: Yapışkan kil veya çamur, balçık.

⁴⁰⁴ ofrul-: Göçmek, yıkılmak (duvar, toprak veya kayalar için).

⁴⁰⁵ terevi: Teravîh namazı (TTAS)

⁴⁰⁶ galafat: Ağırılığı az, hacmi büyük olan yük (için): Yükler çok galafat (DS C VI).

⁴⁰⁷ yarılga- : Bağışlamak, korumak (DS C XI).

olmaz. **çot (IV)**: Bacağı eğri olan davar. **çot (V)**: Keser. **çot (VI)**: Veresiye defteri. // DS C XII / **çot (I)**: Ağaç dalı. **çot (II)**: Topal, sakat.

“Tallada düşdü:mde ases çotum ayrıldı sannettim. / *Tarlada düştüğümde esas kalçam çıktı zannettim.* (Kemal Küçükballı, yaş, 74 / Güneyköy Köyü)”

Adı batasica, **çotu** çıkası
Veren⁴⁰⁸ galasica, Allah alası,
Kepçenin karşıtı tahta çomçası⁴⁰⁹,
Çöve durmak⁴¹⁰ çocuğa ne güzel uymuş. /61

çögür (çöşür) Kesilen, yanan bir ağaç veya çalının toprak üzerinde kalan kısmı. (GYATS)

krş. DS C III/ **çögür (I)**: 1. Dikenli ağaç. 2. Fidan. 3. Ahlat ağacı. 4. Buğday ve mısır anızı. **çögür (II)**: 1. Bir çeşit saz, tambur. 2. Eski bir çeşit nefesli saz. **çögür (III)**: Kazma.

“Çöşüllü tallada çit sürmesi çoğ zor, trağdörü devirece:n nördè:se. Arkadaş şunnarı söküñ, dedim size ya. / *Çögürlü tarlada çift sürmesi çok zor, traktörü devireceğim neredeyse. Arkadaş, şunları söküñ, dedim size ya.* (Eşref Erdoğan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü)

Toslaklının⁴¹¹ Alanya’da ögrü⁴¹² var
Mıdıkların⁴¹³ Adanda’da⁴¹⁴ **çögrü** var
Çobanların⁴¹⁵ İnceağrı’yla⁴¹⁶ bağı var
Çobanlar muhite ne güzel uymuş. /37

duruk- (duruK-) Aşırı yorgunluk sebebiyle takati kesilip duraklamak.

krş. DS C IV/ **durukmak (I)**: 1. Tereddüt etmek, karar verememek, duralamak. 2. Düşünceye dalmak. 3. Mahzunlaşmak, durgunlaşmak. 4. Uslanmak. 5. Konuşurken

⁴⁰⁸ veren: Çürük, çökmüş, yıkılmış, viran (DS C XII).

⁴⁰⁹ çomça: Kepçe, büyük tahta kaşık (DS C III).

⁴¹⁰ çöve dur- : Ayağa kalkmak, ayakta durmak (yürümeye yeni başlayan bebek için).

⁴¹¹ Toslaklı: Alanya ilçesinin Toslak köyünde ikamet eden Yörük-Türkmenler.

⁴¹² öğür: 1. Aynı yaşta olanlar, yaşıt. 2. Arkadaş, dost, eş. 3. Birbirine benzeyen, aynı türden olan. 4. Birbirinden ayrılmayan, birbirine alışık, yakın (insan ya da hayvan) (DS C IX).

⁴¹³ Mıdıklar: Gazipaşa’da yaşayan bir sülale adı.

⁴¹⁴ Adanda: Gazipaşa ilçesine bağlı Gürçam köyünde bir mahalle adı.

⁴¹⁵ Çobanlar: Gazipaşa ilçesine bağlı bir köy adı.

⁴¹⁶ İnceağrı: Gazipaşa ilçesine bağlı Hasdere köyünün eski adı olan İncekarı’nın halk ağzındaki şekli.

susuvermek. durukmak (II): 1. Durmak, dinmek: Fırtına biraz duruktu. 2. Kımıldamamak. 3. Atılan, düşen ya da suda hareket eden bir şey önüne gelen engele takılıp durmak. 4. Yiyecek boğazda kalmak.)

Göç aşsa erkenden Kayabaşı'nı⁴¹⁷,
Katar, Divlek Beleni'nde⁴¹⁸ verse kaşanı⁴¹⁹,
Isısakta aşabilsek Kayracığın taşını,
Göven⁴²⁰ sarsa mal **duruksa** kaç para. /133

efenek (efeneg): Kulunç.

*krş. DS C V / **efenek**: Çok gıdıklanan kimse.)*

Çekilir köşeye feldirer⁴²¹ kalır,
Sıkılınca yürekleri dayfalır⁴²²,
Efenek övdüren rahatı bulur,
Gergine **efenek** ne güzel uymuş. /121

eşşemene⁴²³ (<Ar. *şemmâme*) Yumruk büyüklüğünde güzel kokulu kavun.

*krş. DS C VI / **eşşemene**: Kertenkele.)*

Bambıl⁴²⁴, cavırsakalı⁴²⁵ yazlıkta olur,
Eşşemene, gavun güzlükte olur,
Sakızlak⁴²⁶ gölgesi serince olur,
Menengiç sakıza ne güzel uymuş. /87

ferik (fèrik) Yeni ötmeye başlayan genç horoz. (GYATS)

*krş. DS C VI / **ferik (I)**: 1. Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç. 2. Dişi piliç. 3. Dişi hindi. **ferik (II)**: Kuma, ortak. **ferik (III)**: 1. Taze fasulye. 2. Tek çekirdekli kuru tane fasulye. **ferik (IV)**: 1. Genç, taze, körpe. 2. Yaşını göstermeyen,*

⁴¹⁷ Kayabaşı: Gazipaşa'da mevki adı.

⁴¹⁸ Divlek Beleni: Gazipaşa'da bir mevki adı.

⁴¹⁹ kaşan: Hizmet veya binek hayvanları durup işeme (TS 2005).

⁴²⁰ göven: Sığırlara dadanan zar kanatlı bir çeşit sinek (DS C VI).

⁴²¹ feldire- : Titremek (DS C V).

⁴²² dayfal- : Bulantı duymak, bayılma derecesine gelmek, bayılmak (DS C IV).

⁴²³ Bu kelimenin DS'de şememe şeklinde varyantı vardır(krş. DS C XII).

⁴²⁴ bambıl: Yazın tarlalarda biten, beyaz çiçekli, boz renkli yaprakları olan, develerin yediği bir ot (DS C II).

⁴²⁵ cavırsakalı: Tarlalarda biten çalı ile ot arası kızıl renkli, sakala benzeyen bitki.

⁴²⁶ sakızlak: Çitlembik de denilen bir çeşit sakız ağacı (DS C XII).

olduğundan genç görünen (kimse). ferik (V): Sarı akrep. ferik (VI): Buğday başaklarının yeni sertleşmeye başladığı zamanki durumu.

Tavuğa bülle⁴²⁷, horoza **ferik**,
Bahçeye barı⁴²⁸, kapısa⁴²⁹ gerik⁴³⁰,
Demirciye örs, kalaycıya körük,
Olguna yetik ne güzel uymuş. /47

fili Kesilmiş ağaç veya çalıların diplerinden çıkan bir yıllık sürgünler, filizler. (TBRTS, GYATS)

krş. DS C VI/ fili (I):Kapı, pencere ve dolabın sürgüsü ya da mandalı. fili (II): 1. Uyluk kemiği. 2. Kol ya da bacak kemiklerinin çıkıntıları, kenetleri. fili (III): İpten yapılmış üzenği. fili (IV): Dilim: Kaymaklı kadayfı filiciklerini kes, kes de ye.

“Güzün tallaları sürmeden evel idliba tallanın filisi kesilirdi. / Güzün tarlaları sürmeden evvel ilk önce tarladaki ağaç, çalı filizleri kesilirdi. (Kemal Küçükballı, yaş: 74 / Güneyköy Köyü)”

Aman diyene kılıç çekilmez,
Kırmayı yakmadan tarla ekilmez,
Pürü⁴³¹ gurumadan soğan sökülmez,
Kırmaya⁴³² **fili** ne güzel uymuş. /103

gandak (ğandağ) 1. Dipsiz, dibi derinliği olmayan kuyu, mağara. 2. Mec. Çok yiyen, doymak bilmeyen, obur (kimse). (GYATS)

krş. DS C VI/ gandak (I): İhtiyar manda. gandak (II): 1. Yollarda tekerleklerin oyduğu yerler. 2. Dar ve derin sel yarıntıları. 3. Hendek. gandak (III)1. Kaya çukurlarında ve hendeklerde biriken su. 2. Bataklık. gandak (IV): Zayıf adam. gandak (V): 1. Yalçın kaya, uçurum. 2. Büyük kayaların arası. gandak (VI): Kırmızılaşmış kiraz ve elma gibi meyvalar. gandak (VII): 1. Yamaç bir tarlaya bırakılan suyun, toprağı götürmemesi için yapılan set. 2. Su arklarının derin yeri. gandak (VIII): Düğüm.

⁴²⁷ bülle: Cıvıçlık dönemini bitirmiş, yeni yumurtlamaya başlayan tavuk.

⁴²⁸ barı: Bahçe duvarı, çit, avlu duvarları üzerine konulan çalı çırpı, harçsız yapılan duvar, tarla sınırı, tarlaların alt yanına çekilen taş set, siper (DS C II).

⁴²⁹ kapısa: Ağaç dalı veya kaba kerestelerin bahçe girişlerine gerilmesiyle yapılan bahçe kapıları.

⁴³⁰ gerik: Bahçe girişlerinin dal veya kaba kerestelerin gerilmesiyle kapatılması (DS C VI).

⁴³¹ pür: Soğan, pancar, şalgam, turp, patates vb. sebzelerin yaprakları (DS C IX).

⁴³² kırma: Kesilmiş ağaç veya çalıların diplerinden çıkan bir yıllık sürgünler, filizler.

Gandağa düşenin vay olur hâli,
Gendini gayadan fıydırır⁴³³ deli,
Ellehem⁴³⁴, herhâlde yerine, belli,
Ehtimala, şüphe ne güzel uymuş. /125

Çer çöpe cübür⁴³⁵, bazen de gübür⁴³⁶,
Açgözü salıver, etsin sil-süpür,
Goyver önüne, yesin löpür löpür,
Doymaza **gandak** ne güzel uymuş. /93

gavut (ğavuT) Keçiboynuzunun; fıstık, badem, ceviz veya susamla karıştırılıp dibekte dövülmesiyle elde edilen yiyecek. (TBRTS, GYATS)

krş. DS C VI/ gavut (I): 1. Kavrulmuş tahıl unu. 2. Öğütülmüş armut kurusu unu. 3. Yabanî armut. gavut (II): Konsol.

Kirtenle⁴³⁷ dokunur çullar **çaputlar**⁴³⁸,
Mal sırtında duradursun havutlar⁴³⁹,
Döğülsün⁴⁴⁰ dibekte olsun **gavutlar**,
Salıncak, külüncek⁴⁴¹ ne güzel uymuş. /129

hallaş- Dertleşmek.

krş. DS C VII/ hallaşmak: Anlaşmak.

Dumağıda⁴⁴², göz yanar, ses çatallaşır,
Sükkem⁴⁴³ dutsa burun akar, yanak allaşır,
Denk gelirse yolda iycicacık⁴⁴⁴ **hallaşır**,
Habere mücüde⁴⁴⁵ ne güzel uymuş. /81

⁴³³ fıydır- : Atıvermek, kaldırıp atmak, fırlatmak (DS C V)

⁴³⁴ ellehem: Herhalde, galiba, zannedersen (DS C V)

⁴³⁵ cübür: Süprüntü, toz, çöp, gübür.

⁴³⁶ gübür: Süprüntü, toz, çöp (DS C VI).

⁴³⁷ kirten: Dokuma tarağı.

⁴³⁸ çaput: Eski bez parçası (DS C III).

⁴³⁹ havut: Deve semeri (DS C VII).

⁴⁴⁰ döğ-: Dövmek.

⁴⁴¹ külüncek: Salıncak.

⁴⁴² dumağı: Nezle (TS 2005).

⁴⁴³ sükkem: Nezle, grip (DS C X).

⁴⁴⁴ iycicacık: Azıcık, çok az.

⁴⁴⁵ mücüde: Sevindirici haber, müjde (DS C IX).

iman Sine, göğüs.

krş. DS C VII/ **iman**: Bağ dikmek ya da patates ekmek için açılan çukur.

“Deli o:lan, adamın yüzüne seniñ ğızı alaca:n, demiş. Adam da bunun imanına ğodu:nda deĝmeyi, o:lan yığılı ğalmış yere. / Deli oĝlan, adam senin kızı alacaĝım, demiş. Adam da bunun göğsüne vurduĝunda tekmeyi oĝlan yığıla kalmış yere. (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

Gelinaba⁴⁴⁶ yenge, kayın inidir⁴⁴⁷,
Gurç⁴⁴⁸, partial eskidir, görpe⁴⁴⁹ yenidir,
İsketin⁴⁵⁰ büyüktür, mıhtan iridir,
Göğüse **iman** ne güzel uymuş. /127

kesene Gelinlik kız için alınan, düğünden önce (genelde perşembe günleri) küçük bir merasimle teslim edilen eşyalar. (GYATS)

krş. DS C VIII/ **kesene**: 1. Götürü, toptan iş. 2. Kira. 3. Ortaklaşa tutulan bekçiye verilecek ücretin, her eve düşen eşit payı: Sizin bağım keseni 125 kuruştur. 4. Abone. 5. Yaptığı kötü davranışı affettirmek için müridin dedeye verdiği para: Küfrettim diye dedeye on lira kesene verdim. 6. Haraç, vergi. 7. Anlaşma, yazılı sözleşme. 8. Kesin, kati, kesinliğe yakın olarak.

Kıç atar toy sığa anasını görünce,
Künneşir⁴⁵¹ koyunlar gün vurunca,
Kız sevinir **kesenesi** gelince,
Kesene geline ne güzel uymuş. /113

kırma (ğırma) Kesilmiş ağaç veya çalıların diplerinden çıkan bir yıllık sürgünler, filizler. bk. **fili**

krş. DS C VIII/ **kırma (I)**: 1. Bir çeşit av tüfeği. 2. Tabanca. **kırma (II)**: Hayvanlara yedirilen, değirmende ufaltılmış, ezilmiş her çeşit tahıl: Bugün hayvanlara arpa kırması aldım. **kırma (III)**: Kanı karışık, melez. **kırma (IV)**: Küçük bakır sahan. **kırma (V)**: Küçük dere. **kırma (VI)**: Pili : Kaftanımı kırmalı yap. **kırma (VII)**: 1. Ot

⁴⁴⁶ gelinaba: Yenge (DS C VI).

⁴⁴⁷ ini: Kayın birader (DS C VII).

⁴⁴⁸ gurç: Eski, kullanılmış kumaş parçaları.

⁴⁴⁹ görpe: Taze, körpe. (DS C VI).

⁴⁵⁰ isketin: Demircilerin yaptığı büyük çivi (DS C VII).

⁴⁵¹ künneş-: Koyunlar sıcakta gölgelerinden yararlanmak için birbirlerine sokulmak, toplanmak.

bitmeyen bayır yer. 2. Engebeli toprak. 3. Dağ ve tepelerdeki kuytu yerler. 4. Birbirine paralel, küçük sel yarınları. 5. Dağlardan akan sellerin yaptığı derin yarıkların arasında kalan tarak dişi biçimindeki çıkıntılar. **kırma (VIII)**: İri yarı. **kırma (IX)**: Yapı atkısı, yeni yapılan evlerin üzerine atılan ağaç. **kırma (X)**: 1. Kesildikten sonra yeni yetişen orman. 2. Ormandan açılmış tarla. **kırma (XI)**: Omurların yerinden oynamasından olan sancı. **kırma (XII)**: Peşkir, havlu, peçete. **kırma (XIII)**: Koyun ve keçinin derisinin kulla karışık olması durumu. **kırma (XIV)**: 1. Pekmezle yarmadan yapılan tatlı. **kırma (XIV)**: 2. Köfter, üzüm sucuğu. // DS C XII/ **kırma (I)**: Bir çeşit av tüfeği. **kırma (II)**: 1. Hayvanlara verilen arpa ezmesi. 2. Un kepeği. **kırma (III)**: Yollara döşemekte kullanılan gelişigüzel kırılmış taş.

Aman diyene kılıç çekilmez,
Kırmayı yakmadan tarla ekilmez,
Pürü⁴⁵² gurumadan soğan sökülmez,
Kırmaya fili⁴⁵³ ne güzel uymuş. /103

korum (ğorum) Tepelerde, yamaçlarda soğuk esen rüzgâr.

krş. DS C VIII/ **korum**: 1. Dağların sarp yamaçlarındaki düzlükler. 2. Uçurumlarda ancak keçilerin geçebileceği basamak gibi setler. /DS C XII/ **korum**: Tepe üstlerinde yaylamağa ve tarıma elverişli düzlükler.

Önde tülü maya⁴⁵⁴, katar başında güzel,
Elde mavzer, uzun hava söyle gel,
Gece soğuk olur, **korum** çıkar, eser yel,
Yorgana bürünmek ne güzel uymuş. /117

körük- 1. Eskimek, yıpranmak, köhnemek. 2. Kendisinden beklenen yararı veremez duruma gelmek. (GYATS)

krş. DS C VIII/ **körükmek**:1. Kuşvetini, gücünü yitirmek. 2. Yılmak, pusmak, durgunlaşmak. 3. Onmaz duruma getirmek, yok etmek.

Tefekleri, teynelleri⁴⁵⁵, alçları, murtları,
Belenlerde dolaşan sinkurtları⁴⁵⁶,
Yaylalarda **körüken** ata yurtları,

⁴⁵² pür: Soğan, pancar, şalgam, turp, patates vb. sebzelerin yaprakları (DS C IX).

⁴⁵³ fili: Kesilmiş ağaç veya çalıkların diplerinden çıkan bir yıllık sürgünler, filizler.

⁴⁵⁴ maya: Dişi deve (DS C XII).

⁴⁵⁵ teynel: Defne (DS C X).

⁴⁵⁶ sinkurt: Mezardan ölüleri çıkarıp yiyen yabani hayvan, sırtlan.

Yurtlara oba ne güzel uymuş. /65

küde Zayıf, çelimsiz, boyu kısa. (GYATS)

krş. DS C VIII/ **küde (I)**: Çam sakızı. **küde (II)**: Bir, iki yaş arasında erkek keçi yavrusu, oğlak. //DS C XII/ **küde**: Kısa.

Küde adamın gücü neye yedsin, gendi gendini idare edebilise o yeter. / Zayıf, çelimsiz adamın gücü neye yetsin. Kendi kendini idare edebilirse o yeter. (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)"

Karahası⁴⁵⁷, mihtan⁴⁵⁸, arpa-buğday bol olsun
Patikamız tarak⁴⁵⁹, susa⁴⁶⁰ asfalt yol olsun,
Dostumuz dost, düşmanımız kul olsun,
Çelimsiz **küde** ne güzel uymuş. /63

kütüz El veya dirsekle vurulan darbe, yumruk. (GYATS)

krş. DS C VIII/ **kütüz (I)**: Kısa boylu, şişman, bodur. **kütüz (II)**: Sarp, geçilmesi güç olan yer.)

Sügsününe kütüzü gödu:mda herif felleñledi gèddi. / Ensesine yumruğu vurduğumda herif yuvarlandı gitti. (Eşref Erdoğan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü)"

Sıraca⁴⁶¹ marazlı, guz⁴⁶² yüz ayazlı,
Tırnağı sefli⁴⁶³, avuç patazlı⁴⁶⁴,
Yumruğu **kütüz**, tokat hapazlı⁴⁶⁵,
Aç göze gursaksız⁴⁶⁶ ne güzel uymuş. /123

paskal (paşgal) Yalan, palavra. (TBRTS)

krş. DS C IX/**paskal (I)**: Kirli, pis, pasaklı. **paskal (II)**: Gecekondu.)

⁴⁵⁷ karahasıl: Burçak, mercimek, bakla, fiğ gibi siyah tohumdan üretilen baklagiller.

⁴⁵⁸ mihtan: Arpa, buğday ve çavdarı birlikte öğüterek yapılan karışık un (DS C IX).

⁴⁵⁹ tarak: Keçi yolu, patika (DS C X).

⁴⁶⁰ susa: Yol, şose (DS C 10).

⁴⁶¹ sıraca: 1. İrin (DS C XII). 2. Geçmeyen ağır yara (TTAS)

⁴⁶² guz: gölgelik, güneş almayan yer (DS C VI).

⁴⁶³ sef: 1. Tırnakların kesilen kısımları. 2. Parmak uçlarında tırnakla etin birleştiği yerde oluşan ince ve sert şerit.

⁴⁶⁴ pataz: 1. İki elin birleştirilmesiyle oluşan avuç içi. 2. İki avuç dolusu.

⁴⁶⁵ hapaz: 1. Avuç dolusu. 2. Tokat (DS C VII).

⁴⁶⁶ gursaksız: Mec Açgözlü.

“Gel şu dayınıñ yanna bi gèdelim de iki pasğal dıñrayalım, dèdig. Boba adam gözel pasğal sıkıbotur. / *Gel şu dayının yanına gidelim de iki palavra dinleyelim, dedik. Baba adam güzel palavra atıyor.* (Eşref Erdoğan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü)”

Gañrıla⁴⁶⁷ gañrıla yörüse⁴⁶⁸ de heç,
Çalıyı depesinden sürüse⁴⁶⁹ de heç,
Höykürse⁴⁷⁰, kaykılrsa, çığrınrsa⁴⁷¹ da heç,
Paskal, hökaleye⁴⁷² ne güzel uymuş. /111

pataz 1. İki elin birleştirilmesiyle oluşan avuç içi. 2. İki avuç dolusu. (TBRTS)

krş. DS C IX/ **pataz (I)**: 1. Avuç. 2. Avuç dolusu. **pataz (II)**: Lokma, büyük lokma. **pataz (III)**: Ağaçtan yapılmış çamaşır tokacı. // DS C IX/ **pataz (I)**: Bölüm, parça. **pataz (II)**: Avuç.)

“Yavrım, bi avıÇ nèye yèteceK, patazını aş da şö:le hıllica fısdığ göyüverè:n. / *Yavrım, bir avuç neye yetecek, iki avucunu birleştirip aç da şöyle iyice fındık koyuvereyim.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)”

İki hapaz⁴⁷³ mı desek iki **pataz** mı?
Şu oğlan hem şineke⁴⁷⁴ hem benamaz mı?
Acap⁴⁷⁵ samıt⁴⁷⁶ mıdır dil anlamaz mı?
Dilsiz işaret ne güzel uymuş. /65

sef 1. Tırnakların kesilen kısımları. 2. Parmak uçlarında tırnakla etin birleştiği yerde oluşan ince ve sert şerit.

krş. DS C X/**sef (I)**: Kez, defa. **sef (II)**: Yanlış. //DS C XII/ **sef (I)**: 1. Yanlış. 2. Ters: *Sef duttun bu işi. sef (II)*: Az akıllı, saf.

⁴⁶⁷ gañrıl-: Göğsü arkaya doğru atmak (DS C VI).

⁴⁶⁸ yörü-: Yürümek (DS C XI).

⁴⁶⁹ çalıyı depesinden sürü- : İşleri zora sokup güçlük çıkarmak.

⁴⁷⁰ höykür-: Heyecanlı veya kızgın bir biçimde bağırarak konuşmak (DS C VII).

⁴⁷¹ çığrın-: Haykırmak, çığlık atmak (DS C III).

⁴⁷² hökale: Ukala, kibirli.

⁴⁷³ hapaz: 1. Avuç dolusu (DS C VII).

⁴⁷⁴ şineke: Şımarık, yaramaz, haylaz.

⁴⁷⁵ acap: Acaba (DS C XII).

⁴⁷⁶ samıt: Tat (DS C XII).

Çocu:ñ elini a:zından çek, sefini yemeye alışmasın. / *Çocuğun elini ağzından çek, sefini yemeye alışmasın.* (Safiye Acun, yaş: 41 / Beyobası Köyü)“

Sıraca⁴⁷⁷ marazlı, guz⁴⁷⁸ yüz ayazlı,
Tırnağı **sefli**, avuç patazlı⁴⁷⁹,
Yumruğu kütüz⁴⁸⁰, tokat hapazlı⁴⁸¹,
Aç göze gursaksız⁴⁸² ne güzel uymuş. /123

sıçıra- Sıçrayarak yakın bir yere doğru koşmak, seğirtmek.

krş. TTAS / **sıçıramak:** *sıçramak.*

“Sıçrayıver a guzum geçi a:cı yè:ceg. / *Seğirdiver a kuzum, keçi ağacı yiyecek.* (Nazmiye Büyükbali, yaş: 70 / Güneyköy Köyü)“

Gatıranı⁴⁸³ gaynatsan olur mu şeker,
Cinsini sevdiğim cinsine çeker,
Sıçrayan yorulur, koşan ter döker,
Sıçıramak koşmaya ne güzel uymuş. /109

sıyırmaç Taze bakla, fasulye, börülce vb. kılçıklı sebzeleri suda haşladıktan sonra kılçıklarını ayırmak için dişlerle sıyrılarak yenilen bir yiyecek.

krş. DS C X / **sıyırmaç:** *Bir çeşit ip bağlama biçimi.*

“Eh ülübü dé:nsıra ağılma heP sıyırTmaÇ gelir. Hatıllar muñ bilmen, gög ülübüyü gaynadır sıyırTmaÇ bişiridiğ. Üsdüne bi de duz çilerdig of. / *Eh börülce deyince aklıma hep sıyırmaç yemeği gelir. Hatırlar mısın bilmem, taze börülceyi kaynatır, sıyırmaç pişirirdik. Üstüne bir de tuz serperdik of.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)“

Sıyırmaç, gölleme⁴⁸⁴, haşlama yersen,
Söğüş yap, galgam⁴⁸⁵ et, acele dersen,

⁴⁷⁷ sıraca: 1. İrin (DS C XII). 2. Geçmeyen ağır yara (TTAS)

⁴⁷⁸ guz: gölgelik, güneş almayan yer (DS C VI).

⁴⁷⁹ pataz: 1. İki elin birleştirilmesiyle oluşan avuç içi. 2. İki avuç dolusu.

⁴⁸⁰ kütüz: El veya dirsekle vurulan darbe, yumruk.

⁴⁸¹ hapaz: 1. Avuç dolusu. 2. Tokat (DS C VII).

⁴⁸² gursaksız: MeC Açgözlü.

⁴⁸³ gatıran: Katran (DS C VI).

⁴⁸⁴ gölleme: Suda haşlama.

⁴⁸⁵ galgam: 1. Taze bakla, fasulye, börülce türü sebzeleri suda haşlayarak yapılan yemek. 2. Domates, salatalık gibi salata yapımında kullanılan malzemelerin bir lokmalık büyüklükte gelişigüzel doğranması.

Önce iki takla⁴⁸⁶ karpuz kesersen,
Taclama bölmeye ne güzel uymuş. /109

singilde- (**siñgilde-**) Amaçsız ve bazen de (özellikle iş zamanı) hilekâr bir şekilde gezelemek, ortadan kaybolmak.

*krş. DS C X/ **singildemek**: İnanışa göre sıkıntı çekmek: Mezarında singilde.*

Bu çocuğ davar salacağ oddu gene nere: siñgildededi, gèddi. Her gün de bö:le yapılmaz kı, davar alaña iner, eşşeg sıpası ortadan gaybolur. / *Bu çocuk davar salacak vakit yine nereye kaybolup gitti. Her gün de böyle yapılmaz ki, davar alana iner eşek sıpası ortadan kaybolur.* (Fatmana Küçükballı, yaş: 69 / Güneyköy Köyü)"

Siğil çıkar toşbağayla oynarsan,
Boş gezersen, **singildeyip** gaynarsan,
Akşam çalgariş⁴⁸⁷ evine varsan
Çalgariş akşama ne güzel uymuş. /99

siygin (**siygin**) Tekelerin penisten çıkarttıkları ve cinsel isteklerini bildiren sert kokulu sıvı madde. (TBRTS, GYATS)

*krş. DS C X/ **siygin (I)**: Yelle birlikte yağın yağmur. **siygin (II)**: Koç katını döneminde sidik ve tohum akıtan teke: Siyginin eti yenmez. // DS C XII/ **siygin (I)**: Yel etkisiyle pencereden içeri giren yağmur. **siygin (II)**: Çiftleşmek isteyen teke.*

Kızgın deke⁴⁸⁸ siyer⁴⁸⁹, **siygin**i kokar,
Gök gürleyince takıldırım⁴⁹⁰ çakar,
İt deriyi kapmış, kadın da ta şöyle bakar,
Takıldırım şimşeğe ne güzel uymuş. /115

şünedir Sakat, özürlü, felçli. (GYATS)

*krş. DS C X/ **şünedir**: Leke, suç, kusur.*

Dert bula, çatlaya, sin dürtesice,
Soykaya⁴⁹¹ galası, geberesice,

⁴⁸⁶ takla-: İkiye bölmek (DS C X).

⁴⁸⁷ çalgariş: Akşam karanlığı, havanın kararmaya yakın hâli.

⁴⁸⁸ deke: Teke.

⁴⁸⁹ siy- : 1. Hayvan işemek. 2. Koyun, keçi vb. hayvanlar kızgınlık dönemlerinde tohum akıtmak (DS C X).

⁴⁹⁰ takıldırım: Şimşek.

⁴⁹¹ soyka: Ölünün üzerinden çıkan giysi (TS 2005).

Şünedir galıp da sürünesice,
Bu kadar ilenç de ağır olmuş. /101

üğe (üše-üve) (Ölçek hesabı kullanılan arpa, buğday vb. katı maddelerin ölçümünde) ölçeğin hacminden fazla, tepeleme. (GYATS)

krş. DS C XI/ üğe: Bir ölçek dolusu tahıl.

Üğe doldur sen zehreyi⁴⁹² ölçerken,
Erezi⁴⁹³ unutma buğday seçerken,
Şerefli⁴⁹⁴ yap ekinleri biçerken,
Buğdaya şerefli ne güzel uymuş. /101

yalak (yalaK) Kanatlı hayvanların yumurtladığı çukur yer. (GYATS)

krş. DS C yalak (I): 1. Geveze. 2. ikiyüzlü, tutarsız kimse. 3. Şımarık. yalak (II): 1. Çeşme oluşu. 2. Tavukların su içtikleri kap. 3. Köpeklere yem ve su verilen taştan, ağaçtan oyularak yapılan kap. 4. Musluk.

Yağmurda ıslanır curculak⁴⁹⁵ olur,
Fol⁴⁹⁶ olmazsa **yalak**, kör yalak olur,
Camızın yavrusu bir malak olur,
İri ata, gölük ne güzel uymuş. /73

yalpık (yalpıK) Kırılmış küçük, yassı taş parçaları.

krş. DS C XI/ yalpık (I): Engibeli yer. yalpık (II): Salya.

“Tallanıñ ortasına göca bi daş düşmüş, daşı bir tüllü tekelleymedig,
bayrè:le daşı ğıralım dedig emme vurduğ vurduğ daşdan bi yalpıK file
ğoparamadığ. / *Tarlanın ortasına kocaman bir taş düşmüş, taşı bir türlü
yuvarlayamadık, balyozla taşı kırılım, dedik ama vurduk vurduk taştan küçük bir parça
bile koparamadık.* (Eşref Erdoğan, yaş: 45 / Güneyköy Köyü)”

Kilite gora⁴⁹⁷ de, bıçağa tılmı⁴⁹⁸.

⁴⁹² zehre: Yemeklik tahıl (DS C XI).

⁴⁹³ erez: Buğday ve arpa tarlalarında, ekinle karışık olarak yetişen, delice otu da denilen ve buğdayla beraber öğütülüp yenilirse baş dönmesi yapan bir çeşit ot (DS C V).

⁴⁹⁴ şerefli: Biçildikten sonra ortasından bağlanmış ekin veya ot demeti.

⁴⁹⁵ curculak: Büsbütün ıslak, çok ıslak, sırlıklam.

⁴⁹⁶ fol: Tavukların yumurtlaması için bırakılmış yumurta (TTAS).

⁴⁹⁷ gora: Anahtar (DS C VI).

⁴⁹⁸ tılmı: Sapsız küçük bıçak.

Sapsız bıçak düşünene akıl mı?
Yalpık kırık taş mı yoksa çakıl mı?
Guradaya⁴⁹⁹ hurda ne güzel uymuş. /89

yumcala- Dişsizlik nedeniyle lokmayı çiğnemedede zorlanmak. (GYATS)

krş. DS C XI/ yumcalamak: Sıkmak, tartaklamak.

Zıllınırım⁵⁰⁰ zıllınırım gelmiyor,
Yür⁵⁰¹, yıkar, aklarım, irenk⁵⁰² vermiyor,
Yumcala yumcala dişim kesmiyor,
Lokmaya geviş⁵⁰³ ne güzel uymuş. /65

D. SONUÇ

Gazipaşa ağzının yerel söz varlığıyla yazılan *Gazipaşa Dillere Destan* adlı eserde DS'de bulunmayan 120 söz (21 deyim, 2 dua, 57 isim, 9 sıfat, 8 zarf, 1 ünlem ve 22 fiil) tespit edilmiştir. Bu 120 sözden 51'1 (3 deyim, 2 dua, 28 isim, 3 sıfat, 7 zarf, 1 ünlem, 7 fiil) yukarıda bahsettiğimiz yöre ağzıyla ilgili daha önce yapılan çalışmalarda kayıt altına alınmıştır. Ayrıca incelediğimiz eserde DS'de bulunan fakat anlamı eksik ya da farklı olan 38 söz (28 isim, 3 sıfat, 1 zarf, 6 fiil) daha mevcuttur. Yine bu 38 sözün 21'i (15 ad, 3 sıfat, 1 zarf, 2 fiil) önceki çalışmalarda kayıtlıdır.

İncelenen eser, yerel söz varlığı açısından çok zengin olmasının yanı sıra bu söz varlığının gelecek nesillere aktarılmasında manzum sözlük geleneğini yaşatma çabası olarak da ayrı bir değere sahiptir. Bilindiği üzere kolay ezberlenebilme özelliği sayesinde hem geleneksel dil öğretimi hem de atasözü, deyim vb. kalıp ifadelerin çocuklara ezberletilmesi amacıyla Osmanlı eğitim sisteminde manzum sözlükler çok işlek olarak kullanılmıştır (Erdem 2005: 199). *Gazipaşa Dillere Destan* adlı eserin kısmen de olsa manzum bir sözlük hüviyetinde olduğu yukarıda belirtmiştik. Eser bu özelliğiyle Osmanlı döneminde dil öğretiminde gelenek hâline gelen manzum sözlüklerin, ağızlarda yaşayan söz varlığının dil içi öğretiminde başarıyla uygulanmış bir örneği olarak değerlendirilebilir.

⁴⁹⁹ gurada: Çürük, işe yaramaz, yıkılmaya yüz tutmuş (DS C VI).

⁵⁰⁰ zıllın-: Asılmak, çekmek.

⁵⁰¹ yü-: Yıkamak (DS C XI).

⁵⁰² irenk: renk (DS C VII).

⁵⁰³ geviş: Ağızda çiğnenen şey lokma (DS C VI).

Gazipaşa, dışarıdan göç almayan, tamamıyla Yörük-Türkmen kültürünün hâkim olduğu, turizmin etkisinden uzak bir kıyı ilçesidir. İlçenin çok gelişmemiş olması ve yöreye has kültürünü koruyor olması onun söz varlığı hususunda zengin bir hafızaya sahip olduğunu gösterir. Derleme çalışmalarının ilk yapıldığı yıllarda DS'ye sadece 50 fiş gönderilmiş olması yörenin söz varlığının sığığından değil; muhtemelen derleme faaliyetlerine ilgili insan sayısının azlığındandır. Gazipaşa ağzıyla ilgili hazırlanmış en kapsamlı sözlük *Gazipaşa Yöresi Ağzı Açıklamalı Türkçe Sözlük*'te 1500, ve incelediğimiz eserde de 2500'e yakın yerel sözün bulunması yörenin zengin bir söz varlığına sahip olduğunun en somut göstergeleridir. İlçenin söz varlığı şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Yörede zamana karşı direnen çok sayıda sözün yeni çalışmalar sayesinde Türkçenin söz varlığına kazandırılacağı kesindir. Bunun için acilen, daha önce amatörce hazırlanan sözlüklerdeki sözler de dâhil edilerek uzmanlar tarafından yöre ağzının yeni bir sözlüğünün hazırlanması gerekmektedir.

E. KISALTMALAR

AF I	Alanya Folkloru sayı I
AF II	Alanya Folkloru sayı II
bk.	Bakınız.
C	cilt
DS	Derleme Sözlüğü
Far.	Farsça
GKA	Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağzı
GYATS	Gazipaşa Yöresi Ağzı Açıklamalı Türkçe Sözlük
krş.	Karşılaştırmamız
Lat.	Latince
Mec.	mecaz
Rum.	Rumca
T.	Türkçe
TBRTS	Toroslar Bölgesi Yerel Konuşma Dili Resimli Türkçe Sözlük
TS	Türkçe Sözlük
TTAS	Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü (İnternet Tabanlı)

KAYNAKLAR

- AKAR, Ali (2009), "Ağız Sözlükleri: Yöntem ve Sorunlar -I-", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-Volume 4/4, Summer: 1-11.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2001), Türk Dili Tarihi, C II, İstanbul: Alfa Kitabevi.
- DEMİR, Nurettin (1998), "Ağız Araştırmalarında Kaynak Kişi Meselesi", Dursun Yıldırım Armağanı, (Ed. Metin Özarslan / Özkul Çobanoğlu), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Basımevi: 171-180.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2005), "Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım", *International Journal of Central Asian Studies* Volume 10-1: 197-216,
- GÖRGÜLÜ, Hasan Ali (2009), Gazipaşa Yöresi Ağzı Açıklamalı Türkçe Sözlük, Isparta: Tuğra Ofset.
- GÜLENSOY, Tuncer (1999), "Ağız Araştırmalarının Bugünkü Durumu", Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997), Ankara: TDK Yay.: 16-21.
- HACIHAMDİOĞLU, Tevfik (1982), Alanya Folkloru, S. I, Manavgat: Namal Matbaası.
- HACIHAMDİOĞLU, Tevfik (1984), Alanya Folkloru "Deyimler", S. II, İstanbul: Bayrak Yay..
- KARAHAN, Leyla (1999), "Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar", Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997), Ankara: TDK Yay.: 24-29.

- KORKMAZ, Zeynep (2000) "Türkiye' de Ağız Sözlükleri", *Türk Dili*, S. 583, Ankara: TDK Yay.: 7-14.
- KÜÇÜKBALLI, Fatih Numan (2013), *Gazipaşa (Antalya) Köyleri Ağızı*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZKAYA, Hikmet (2008), *Toroslar Bölgesi Yerel Konuşma Dili Resimli Türkçe Sözlük*, Alanya: Merhaba Akdeniz Yay..
- TOKER, Mustafa (2011), "Derleme Sözlüğü ve Mersin Ağız Sözlüğü'ne Tarsus Yöresinden Katkılar", *Turkish Studies, Prof. Dr. Ramazan Korkmaz Armağanı*, Volume 6/3, Summer: 1229-1249.
- Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas, Erişim Tarihi: 09.09.2014.
- Türkiye' de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1993), C I-XII, Ankara: TDK Yay..
- YILDIZ, Ali (2012), *Gazipaşa Dillere Destan "Yerel Ağzın Destanı-Şiirler"*, Antalya.